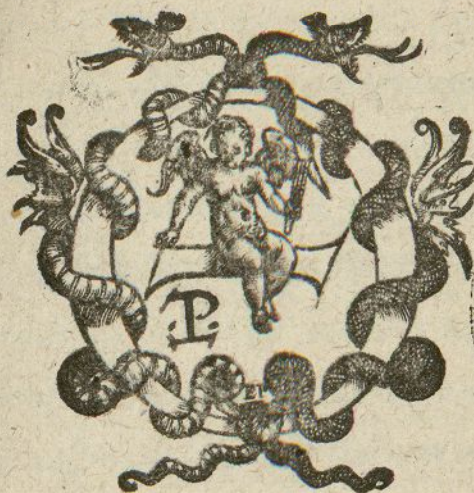

M. S. L. III, 21.

M. T. CICERONIS

de Oratore Liber II.

PARISIIS,

Ex Typographia IOANN. LIBERT, via Diui
Ioann. Lateranensis prope Collegium
Cameracense.

M. DC. XII.

M. T. CICERO
de Oratore Liber II

PARISIIS
Ex Typographia Ioannis Libert, via Dini
Ioannis Laurentii prope Collegium
Carmentis
M. DC. LII.

M. T. C I C E R O N I S

de Oratore Liber II.

MAGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria te-
nes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse do-
ctrina, quam quantum prima illa puerili institutio-
ne potuisset: M. autem Antonium omnino omnis eruditionis
expertem, atq; ignarum fuisse: erantq; multi, qui, quanquam
ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quò facilius nos incensos
studio discendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi de
illis oratoribus predicarent: Ut, si homines non eruditi sum-
mam essent prudentiam, atq; incredibilem eloquentiam conse-
cuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudien-
dis patris nostri optimi, ac prudentissimi viri studium videre-
tur. Quos tum ut pueri refutare domesticis testibus, patre, &
L. Cicerone patruo solebamus, quòd de Crasso pater, & A-
culeo, quo cum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex
omnibus plurimum: & patruus, qui cum Antonio in Cifi-
liam profectus, una decesserat, multa nobis de eius studio, do-
ctrinaq; sepe narrauit. cumq; nos cum sobrinis nostris Aculeo-
nis filiis & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab iis do-
ctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sepe in-

quam a Crasso
rudi informatione
sua utatur in Crasso

tate, ad id iuramentum
Hanc noster

Si quomodo apud nos
inimica aut bonitas
est

intelleximus (cum essemus eiusmodi, quod vel pueri sentire pote-
 ramus) illum & Gracè sic loqui, nullam ut nosse aliam lin-
 guam videretur. & doctoribus nostris, ea ponere in percontan-
 do, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum,
 nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quanquam se-
 pe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quem
 admodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum homi-
 num sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus quantum
 illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sepe
 quasiui. Non erit profecto tibi quod scribo, hoc nouum (nam
 iam tum ex me audiebas) mihi illum ex multis, variisq; sermo-
 nibus nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus ali-
 quid existimare possem, rudem aut ignarum esse visum. Sed
 fuit hoc in utroq; eorum: ut Crassus non tam existimari vel-
 let non didicisse, quam illa despicere. & nostrorum hominum in
 omne genere prudentiam Græcis præferre. Antonius autem
 probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si ani-
 mo didicisse numquam putaretur: atq; ita se uterq; grauiorem
 fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videre-
 tur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus:
 illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, nemi-
 nem eloquentia non modò sine dicendi doctrina, sed ne sine om-
 ni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Et
 enim ceteræ ferè artes seipsæ per se tuentur singulæ: bene dice-
 re autem, quod est scienter, & perite, & ornatè dicere, non ha-

Be h. m. b. d. m. r. a. a.
 cum lach. f. u. n. s. t.
 quædam b. d. b. t. u. s.

fastigio car. m. g. l. u. s.

bce definitam aliquam regionem, cuius terminis septa tenea-
 tur. ^{quodam spiritio} Omnia quaecumque in hominum disceptationem cadere pos-
 sunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profiteretur: aut elo-
 quentia nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra
 ciuitate, & in ipsa Gracia, quae semper haec summa duxit, mul-
 tos & ingeniis, & magna laude dicendi, sine summa rerum
 omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquen-
 tiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus
 omnibus, quae in tantam prudentiam pertinerent, tantamque
 dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo
 etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam in-
 ter se de his rebus habuissent, mandarem literis: vel ut illa opi-
 nio, quae semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum,
 alterum plane indoctum fuisse: vel ut ea, quae existimarem a
 summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodi-
 rem literis, si ullo modo assequi, complecti quae potuissem: vel me-
 hercule etiam ut laudem eorum iam prope senescentem, quan-
 tum ego possem, ab obliuione hominum, atque a silentio vindi-
 carem. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus
 hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non
 multum, quod quidem extaret, & id ipsum adolescens, alter
 nihil admodum scripti reliquisset, deberi hoc a me tantis homi-
 num ingenis putavi, ut, cum etiam nunc viua illorum me-
 moriam teneremus, hanc immortalem reddere si possem, Quod
 hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum, quia non de Ser-

Galba, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria iam refellente: sed edo hac iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, saepe audierunt: ut duos summos viros, iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sunt, virorum, & praesentium memoria teste commendemus. Nec vero te, charissime frater, atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu agrestes putas, insequor, ut erudiam (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatiore esse?) sed, quoniam tuam suamque, quod sit de oratore, meo dicitur, famulicia magistra, quam tuam suamque, ut soles dicere, siue, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore a dicendo, & timiditate ingenua quadam refugisti, siue, ut ipse iocari soles, unum putasti satis esse, non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota ciuitate, non tamen arbitror, tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunitate bonarum artium, possit illudi. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi, & Antonij sermone esse praeteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur, quod tu facillime poteris iudicare, qui prudentiam, rationemque dicendi, per te ipsum, usum autem per nos percipere voluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus configere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque veniamus. Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam, tum in le-

Subiuncta fuit oratio
compilatione magna
de oratore

Eto Crassus esset, & apud eum Sulpitius sederet, Antonius
 autem inambulare cum Cotta in porticu, repente eo Q. Ca-
 tulus senex, cum C. Iulio fratre venit: quod ubi audiuit, com-
 motus Crassus surrexit, omnesq; admirati, maiorem aliquam
 esse causam eorum aduentus suspicati sunt. Quicum inter se,
 ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent, Quid vos
 tandem, Crassus? nunquid nam, inquit, noui? Nihil sane, in-
 quit Catulus: etenim vides esse ludos: sed vel tu nos ineptos li-
 cet, inquit, vel molestos putes: cum ad me in Tusculanum, in-
 quit, heri vespere venisset Caesar de Tusculano suo, dixit mihi
 a se Scauolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira qua-
 dam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione ten-
 rans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de elo-
 quentia cum Antonio disseruisse, & tanquam schola prope ad
 Græcorum consuetudinem disputaſſe. Itaq; frater exorauit me
 ipsum, non quidem a studio audiendi nimis, abhorrentem, sed
 mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interueniremus
 ut huc secum venirem. Scauola enim ita dicere aiebat, bo-
 nam sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc, si tu cupidius
 factum existimas, Casari attribues, si familiarius, utriq; no-
 strum: nos quidem, nisi forte molesti interuenimus, venisse de-
 lectat. Tum Crassus, Equidem quæcunq; causa vos huc attri-
 liſſet, letarer, cum apud me viderem homines mihi charissimos,
 & amicissimos: sed tamen verè dicam, quæuis malletm fuisset,
 quam ista, quam dicis. Ego enim (ut quemadmodum sentio

8. ^{hi, cum nulla ut innumera quibuslibet huius diffinitio dicitur} **DE ORATORE**
 loquar) nunquam mihi minus, quam hesterno die pleui, ma-
 gis adeo id facilitate, quam alia vlla culpa mea contigit: qui,
 dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus: feci-
 id quod ne adolescens quidem feceram, ut is de rebus, quae do-
 ctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen ceci-
 dit mihi peropportune, quod transactis iam meis partibus, ad
 Antonium audiendum venistis. Tum Caesar, Equidem, in-
 quit, Crasse, ita sum cupidus, te in illa longiore, ac perpetua di-
 sputatione audiendi, ut si id mihi minus contingat, vel hoc sim-
 quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experire quidem il-
 lud, ut ne Sulpitius familiaris meus, aut Cotta plus quam ego
 apud te valere videantur, & te exorabo profecto, ut mihi quo-
 que, & Catulo tuae suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id
 minus libebit, non te vroebo, neque committam, ut, dum ve-
 reare, ne tu sis ineptus, me esse indices. Tum ille, Ego mehercu-
 le, inquit, Caesar, ex omnibus Latinis verbis huius verbi vim
 vel maximam semper putavi. Quem enim nos ineptum voca-
 mus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non
 sit aptus, idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet.
 Nam qui aut tempus quid postulet, non videt aut plura loqui-
 tur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis,
 vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo gene-
 re aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc
 vitio cumulata est eruditissima illa Graecorum natio: itaque
 quod vim huius mali Graeci non vident, ne nomen quidem ei

LIBER I.
vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci
ineptum appellent, non reperiēs. Omnium autem ineptiarum,
quæ sunt innumerabiles, haud scio, an vlla sit maior, quàm il-
lorum, qui solent quocunq; in loco, quoscunq; inter homines
visum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutis-
sime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti &
recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, ne Græci quidem,
inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari, & magni fuerunt,
sicuti tu es, nōsq; omnes in nostra Repub. volumus esse: horum
Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt,
nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesq; fugie-
bant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum
rationem non habent, inepti, sicuti debent videri: num tan-
dem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hac ip-
sa, ubi inambulamus, & palestra, & tot locis sessiones, gy-
mnasiorum, & Græcarum disputationum memoriam quodam-
modo commouent? aut importunum tempus in tanto otio, quod
& raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homi-
nes ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus. Ve
sine his studiis nullam vitam esse ducamus? Omnia ista, inquit
Crassus, ego alio modo interpreter, qui primum palastram &
sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos exercitationis,
& delectationis causa, non disputationis inuenisse arbitror.
Nam & seculis multis antè gymnasia inuenta sunt, quàm in
his philosophi garrere cœperunt: & hoc ipso tempore cum om-

^{Ita gymnasia}
 nia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores dis-
 cunt audire, quam philosophi malunt, quae simul ut increpuit,
 in media oratione de maximis rebus et gravissimis disputan-
 tem philosophum omnes vocationis causa relinquunt: ita levis-
 simam delectationem gravissima, ut ipsi ferunt, utilitati an-
 reponunt. Otium autem, quod dicis esse, assentior: verum otij
 fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sape ex socero
 meo audivi, cum is diceret, soceram suam Latium semper fere
 cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repuerasce-
 re esse solitos, cum rus ex urbe tanquam è vinculis euolavisset.
 Non audeo dicere de talibus viris, sed tamen ita solet narrare
 Scaevola, conchas eos, et umbilicos ad Caietam, et ad Lauren-
 tium legere consuesse, et ad omnem animi remissionem, ludum-
 que descendere: Sic enim se res habet, ut quemadmodum volu-
 cres videmus procreationis, atque utilitatis sua causa fingere, et
 construere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, lenandi
 laboris sui causa passim, ac libere solutas opere volitare: sic ho-
 stri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi, gestiunt,
 ac volitare cupiunt vacui cura atque labore. Itaque illud, quod
 ego in causa Curiana Scaevola dixi, non dixi secus ac sentiebam.
 Nam si, inquam, Scaevola nullum erit testamentum recte fa-
 tum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis ve-
 niemus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur, in-
 quam? quando ages negotium publicum? quando amicorum?
 quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi

ad Scaevola suum in hunc
 et Joracometti

Scaevola in hunc figuram
 collecta ad hunc partem
 Iulio in hunc figuram
 Latij opud hunc in hunc
 et ad quodam genus
 et ad quodam genus
 obliuiscuntur.

soluta amplexa ar-
 et hunc librum hunc

Suprema mandata
 libra confuso

LIBER II.
Mibi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule sententia, meq; cum huc Veni, hoc ipsum nihil agere & plane cessare delectat. Nam quod addidi si tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis pararetis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam, ut C. Lucilius, homo doctus, & perurbanus dicere solebat, ea quae scriberet, neque ab indoctissimis, neq; ad doctissimis legi velle, quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse de se: quo etiam scripsit, Persium non curo legere (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus) Laetium Decimum volo, quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim, non intelligi orationem meam, quam, reprehendi. Tunc Caesar, Equidem, inquit, Catule, iam mihi videor navasse operam, quod huc venerim: nam haec ipsa recusatio disputationis, disputationis quaedam fuit, mihi quidem periucunda. Sed cur impedimus Antonium, cuius audio esse partes. Ut de tota eloquentia disserat, quem quae iam dudum Cotta, & Sulpitius expectant? Ego vero inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit, Iulius, pro viroque respondeo. sic faciemus; atque ista conditione, vel ut ver-

bum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arrisit, & simul,
 Precisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neq; do-
 mi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sen-
 tentia, tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium
 coniecerunt. Ille, Audite verò, audite, inquit, hominem enim
 audietis de schola, atq; a magistro & Græcis literis eruditum. Ego
 eo quidem loquor confidentius, quod Catulus auditor accessit,
 qui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent
 suæ linguae subtilitatem, elegantiamq; concedere. Sed tamen,
 quoniam hoc totum, quicquid est, siue artificium, siue studium
 dicendi, nisi accessit ars, nullum potest esse: docebo vos, disci-
 puli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sen-
 tiam. Hic posteaquam arriserunt. Res mihi videtur esse, in-
 quit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum re-
 rum est, quæ sciuntur, Oratoris autem omnis actio opinionibus,
 non scientiâ continetur. Nam & apud eos dicimus, qui
 nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi, itaque & illi alias
 aliud iisdem de rebus & sentiunt, & iudicant: & nos contra-
 rias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat
 aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit
 falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias
 aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur
 in eiusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam
 non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe erro-
 res aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiaris.

Coniugium tabula

trandi neque opus

quæ nota est

est conforium oratio

Nos verò ^{ad quam artem} et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque
^{quod Pompei & Ciceronis maximè fuerat artem} eò, magis, quòd nulla mihi ostentatione videris esse ^{ut oratorum putet Catulus} usus. ex-
^{quisitioris non abitis} orsus es enim non gloriose magis, ut tu putas, à veritate, quàm
^{an scias quid sit dignitas} à nescio qua dignitate. ^{ut scias quid sit dignitas} Vt igitur de ipso genere sum confessus,
^{nonnulli tamen possunt praecepta ad pertractandum animos} inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo,
^{praecepta quod solent ad iugum duci et occupanda coram iudice} praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos ani-
^{mos hominum} mos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. Huius
^{rei scientiam si quis velit magnam quandam artem esse dicere,} rei scientiam si quis velit magnam quandam artem esse dicere,
^{non repugnabo} non repugnabo. Et enim cum plerique temere, ac nulla ratione
^{causas in foro dicant} causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem,
^{aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant} aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non
^{est dubium quin, si quis animaduertit, quid sit, quare alij me-} est dubium quin, si quis animaduertit, quid sit, quare alij me-
^{lius quàm alij dicant, id possit notare} lius quàm alij dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in ge-
^{nere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam} nere fecerit, is si non planè artem, at quasi artem quandam
^{inuenerit} inuenerit. Atque utinam ut mihi illa videre videor in foro,
^{atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, pos-} atque in causis, ita nunc quemadmodum ea reperirentur, pos-
^{sim vobis exponere} sim vobis exponere. Sed de me videro: nunc hoc propono, quòd
^{mibi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto} mibi persuasi, quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto
^{oratore praeclarius} oratore praeclarius. Nam, ut vsum dicendi omittam, qui in
^{omni pacata & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est} omni pacata & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est
^{in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut} in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut
^{mentibus iucundius percipi possit} mentibus iucundius percipi possit. Quis enim cantus modera-
^{te orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest?} te orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Quod car-
^{men artificiosa verborum conclusione aptius?} men artificiosa verborum conclusione aptius? Quis actor in-
^{imitanda, quàm orator in suscipienda veritate iucundior?} imitanda, quàm orator in suscipienda veritate iucundior?

Quid autem subtilius, quam acutæ, crebræq; sententiæ? Quid
 admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? Quid
 plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? Neque e-
 nim vlla non propria oratoris est res, quæ quidem ornatè dici,
 graviterq; debeat. Huius est in dando consilii de maximis re-
 bus cum dignitate explicata sententiæ; eiusdem et languentis
 populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus
 hominum ad perniciem, & integras ad salutem vocatur. Quis
 cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius reuocare,
 quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatus,
 quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis
 mororem levare mitius consolando? Historia verò testis tem-
 porum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia
 vetustatis, quæ voce alia, nisi oratoris, immortalitati commen-
 datur? Nam si quæ est ars alia quæ verborum aut faciendi-
 rum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam
 dicitur, nisi orator, formare orationem, eamq; variare & di-
 stinguere quasi quibusdam verborum, sententiarumq; insi-
 gnis; aut si via vlla nisi ab hac una arte traditur, aut argumen-
 torum, aut sententiarum, aut deniq; descriptionis atq; ordinis,
 fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut
 cum aliqua alia arte esse commune: sed si in hac una est ea ratio,
 atq; doctrina, non si qui aliarum artium bene locuti sunt, eò mi-
 nus id est huius unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ
 ceterarum artium sunt, si modo eas cognovit (ut heri Crassus

et quæ sunt a
 vna potestate naltur
 comota sunt etiam
 in solam

dicebat) optime potest dicere, sic ceterarum artium homines or-
narius illa sua dicunt; si quid ab hac arte didicerunt. Neque e-

nim si de rebus rusticis agricola quispiam, aut etiam, id quod

multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diser-

te dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquen-

tia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi e-

tiam sine doctrina aliquid omnium generum, atq; artium con-

sequuntur: sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari

potest, cum videris, quid quæq; doceant, tamen hoc cernus ni-

hil esse potest, quàm quòd omnes artes aliæ sine eloquentia suam

manus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere

non potest: ut ceteri, si disertum sunt, aliquid ab hoc habeant: hic

nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam be-

tere non possit. Tum Catulus, Et si, inquit, Antoni, minime

impediendus est interpellatione iste cursus orationis tue patiere

tamen, mihiq; iudices. Non enim possum quin exclamem, ut

ille in Trinummo, ita mihi vim oratoris cum exprimere sub-

tiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquen-

tem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet

enim, ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam lau-

dat. Sed perge porro: tibi enim assentior, vestrum esse hoc, to-

tum diserte dicere: idque si quis in alia arte faciat, eum as-

sumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo. At Crassus

Nox te inquit, nobis, Antoni, expoliuit, hominemq; reddidit:

simul subiecta sua
scilicet de oratore
in libro prologi
sunt

negotio et
humanitate
propter suavitatem

nam hesterni sermone unius cuiusdam operis, ut ait Caelius, remigem aliquem, aut baiulum nobis oratorem describeras, incipem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, Heri enim, inquit, hos mihi proposueram? ut si te fellicem, hos & te discipulos abducerem: nunc Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam quid ipse sentiam, dicere. Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotij demus, cuique eum muneri velimus esse praepositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule, & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Gracii plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur ostendit: duo prima genera questionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum mihi videtur id dicere, in quo aliquid generatim quereretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia, expetendane honores. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & desinita quereretur: cuiusmodi sunt, quae in foro, atque civium causis, disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita, nam illum tertium, quod & a Crasso tactum est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hac maxime illustravit, adiunxit etiam, si opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita inquit Antonius, & in eo quidem genere

qui hoc ludi
proponit a nobis
proponit a nobis
proponit a nobis
proponit a nobis

In quo ipse orator
in quo ipse orator

ad d. lib. Catullum
de iudicio quodam
in d. lib. Catullum
omnino ac pro sua est
necessarium

nuncium cum me hunc oculis adhaerens summam quam au. cupiss. Col. 17
 dem genere scio, et me, et omnes qui affuerunt delectatos
 esse vehementer, cum abs te est Popilia mater vestra laudata,
 cui primum mulieribus hunc honorem in nostra ciuitate tributum
 puto. Sed non omnia quaecumque loquimur, mihi videntur ad
 artem, et ad praecepta esse reuocanda: Ex his enim fontibus,
 unde omnia ornatè dicendi praecepta sumuntur, licebit etiam
 laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quae ut
 nemo tradat, quis est qui nesciat, quae sint in homine laudan-
 da? Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis sua
 quam contra collegam Censor habuit principio, dixit: quae na-
 tura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci, pos-
 se animo equo pati: quae ipsi sibi homines parare possent, in iis
 rebus se pati vinci non posse. Qui laudabit quempiam, intel-
 liget exponenda sibi esse fortunae bona. Ea sunt generis pecu-
 niae, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formae, vi-
 riam, ingenij, ceterarumque rerum quae sunt aut corporis, aut
 extraneae. Si habuerit, bene his usum: si non habuerit, sapien-
 ter caruisse: si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapien-
 ter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste,
 quia magnifice, quia pie, quid grate, quid humaniter, quid de-
 nique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Haec et quae
 sint eius generis, facile videbit qui volet laudare quempiam: et
 qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus,
 facere hoc tertium genus, quoniam inest in ratione rerum? non
 enim si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia

tum splendore
 et dignitate et
 natura munda

talacritate
 iugitate, pascua
 atque collibetiaque
 ad corpora pascua
 cum ceteris posita
 sunt no. b. i. m. g. r.
 in nostra potestate
 sunt

parentis et eo a quo
 parentum loco
 habet de beannio

habet matrem in
 ore populi frequenter
 nos idcirco exprobandum
 et querendum est de
 munda causam

nolo, inquit, omnia quae cadunt aliquando in oratorem, quam-
 vis exigua sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine prae-
 ceptis suis. Nam et testimonium saepe dicendum est, ac nonnun-
 quam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit, in Sex. Titium
 seditiosum ciuem, et turbulentum: explicavi in eo testimonio
 dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi Tribuno pleb-
 pro Rep. restituissem, quaeque ab eo contra Remp. facta arbitra-
 rer, exposui: diu resertus sum, multa audiui, multa respon-
 di. Num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid
 etiam de testimoniis dicendis, quasi in arte tradere? Nihil sa-
 ne inquit Catulus, necesse est. Quid si (quod saepe summis vi-
 ris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab impera-
 tore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum ali-
 quem a senatu? Num quia genere orationis in huiusmodi cau-
 sis accuratior est utendum, idcirco etiam pars haec causarum
 numeranda videtur, aut propriis praeceptis instruenda? Mi-
 nime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini disertio in
 eiusmodi rebus facultas ex ceteris rebus, et causis comparata.
 Ergo item, inquit, illa, quae saepe disertè agenda sunt, et quae
 ego paulò antè (cum eloquentiam) dixi oratoris esse, neque ha-
 bent suum locum illum in divisione partium, neque certum prae-
 ceptorum genus, et agenda sunt non minus disertè, quam quae
 in lite decurunt, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum ni-
 hil est, quod non summa dicendi ornamenta desideres, sed ex
 artificio res istae praecepta non querunt. Planè inquit Catulus,

pl. bu. off. a. quinquenni

assentior. Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si, ut Graeci scripserunt summi, inquit Catulus: ut nostri, nihil opus est oratore; satis est non esse mendacem. Atque ne nostros contentas, inquit Antonius, Graeci ipsi sic initio scripturarum, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud nisi annalium confectio, cuius rei memoriaeque publica retinenda causa ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Maximus: efferebatque in album: & ponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: & qui etiam nunc Annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerant. Itaque qualis apud Graecos Pherecides, Hellanicus, Agophilus fuit, alijque permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata) & dum intelligatur, quid dicant, unam dicentem laudem putant esse brevitatem. Paululum se crexit, & addidit historiae maiorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater: ceteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Calvus neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione, & tractu orationis leni, & equabili perpolivit illud opus: sed ut homo ne-

DE ORATORE
 que doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, do-
 lauit: vicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum: inquit
 Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Ne-
 mo enim styli eloquentiae nostrorum hominum, nisi ut in cau-
 sis, atque in foro eluceat. Apud Graecos autem eloquentissimos
 homines remoti a causis forensibus, cum ad ceteras res illustres,
 tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nam-
 que et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in
 causis nihil omnino versatum esse accepimus. Atqui tanta est
 eloquentia, ut me quidem (quantum ego Graecè scripta intel-
 ligere possim) magnopere delectet. Et postillam Thucydides
 omneis dicendi artificio mea sententia facile vicit: qui ita cre-
 ber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum senten-
 tiarum numero consequatur. Ita porro verbis aptus, et pres-
 sus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustre-
 tur: Atque ne hunc quidem, quanquam est in Rep. versatus,
 ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: Et hos si
 hros tum scripsisse dicitur, cum à Rep. remotus, atque id, quod
 optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus
 esses. Hunc consecutus est Siracusius Phylistus, qui cum Dio-
 nysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumpsit in
 historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi vi-
 detur, imitatus. Postea, verò quasi ex clarissima rhetoris officina
 duo praestantes ingenio Theopompus, est Ephorus, ab Isocra-
 te magistro impulsus se ad historiam contulerunt, causas omnino

In duello mro
 sapientiam

glo uia parit

Lucius de splendore
 orationis

ad modum molles
 ad sententias parit

quidam egi bi fieri
 quidam egi bi fieri
 quidam egi bi fieri

abstinuerunt. Denique etiam a philosophia profectus
princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Cal-
listhenes comes Alexandri scripsit historiam: et hic quidem
rhetorico penè more: ille autem superior leniore quodam sono
est usus. Qui illum impetum oratoris non habeat: Vehemens
fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem vide-
tur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timaeus: quan-
tum autem indicare possum longe eruditissimus, et rerum co-
pia, et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsa com-
positione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad
scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille
dixisset: quid est, inquit, Catule, Caesar, ubi sunt qui Anto-
nium Græcè negant scire? quot historicos nominavit? quam
scienter, quam propriè de unoquoque dixit? Id mehercule, in-
quit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo
magis ante mirabar: hunc, cum hæc nesciret in dicendo posse
tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem
aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos
alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid
ergo est? fatebor aliquid tamen. Ut cum in sole ambulem, et
tiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut co-
lores sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet)
studiosius legerim, sentio orationem meam illorum quantum qua-
colorari. Sed, ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duh-
taxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt:

à vulgo intelligi. In philosophos vestros si quando incidi, de-
 ceptus indicibus librorum: quod sunt fere inscripti de rebus no-
 tis, & illis tribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de volu-
 ptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis &
 concisis disputationibus illigati. Poetas omnino quasi aliena
 quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut
 dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas,
 aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui
 non sumus eruditissimi familiares. Sed illic redeo. Viderisne
 quantum munus sit oratoris historia? Haud scio, an flumine
 orationis, & varietate maximum: neque tamen eam reperio
 usquam separatim, instructam rhetoricorum præceptis, sita sunt
 enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historia le-
 gem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid veri non au-
 deat, ne qua suspicio gratie sit, in scribendo, ne qua simula-
 tis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem
 ex ædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordi-
 nem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult e-
 tiam, quoniam in rebus magnis, memoriæque dignis consilia
 primum, deinde acta, postea eventus expectantur: & de con-
 silijs significari, quid scriptor propter, & in rebus gestis decla-
 rari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo-
 modo; & cum de eventu dicatur, ut causa explicentur omnes,
 vel casus, vel sapientia, vel temeritatis, hominumque ipso-
 rum non solum res gesta, sed etiam qui famâ ac nomine ex-

conditi tam ut niri

trouge et l'una gestia
fabulosa obtundat

ta omnia appropiantur
eo quo facta sunt
ad in

^{supra ratiocinatio} cellant, de cuiusq; vita, atque natura. Verborum autem ra-
^{cellant} tio, et genus orationis fufum, atq; tractum, et cum lenita-
^{et} te quadam equabili profuens, sine hac iudiciali asperitate, et
^{et} sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Ha-
^{rum} rum tot, tantarumq; rerum, videri sine nulla esse precepta, quae
ⁱⁿ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia
^{oratorum} oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, pre-
^{cepta} cepta, admonita, quae tractanda sint omnia discretissime: sed
^{locum} locum suum in illis artibus, quae traditae sunt habent nullum.
 Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylva, quod ora-
^{tori} tori pleriq; (Vt etiam Cassius ostendit) duo genera ad dicen-
^{dum} dum dederunt. Vnum de certa, definitaque causa, quales sunt
^{quae} quae in litibus, quae in deliberationibus versantur: addat, si quis
^{volet} volet, etiam laudationis. Alterum, quod appellant omnes
^{ferè} ferè scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore,
^{et} et sine persona questionem. hoc quid, et quantum sit, cum di-
^{cunt} cunt, intelligere mihi non videntur. Si enim est oratoris, quae-
^{cunque} cunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit
^{ei} ei, quanta sit Solis magnitudo, quae forma terrae: de mathe-
^{maticis} maticis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere su-
^{scepto} scepto recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non so-
^{lum} lum de iis controuersis, quae temporibus, et personis notae sunt,
^{hoc} hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis
^{questionibus} questionibus dicere, nullum potest esse genus orationis, quod sit
^{exceptum} exceptum. Sed si illam quoque partem questionum oratori

magis quicquam
 in dictione ablat
 illa eximulata
 qua ex indurior
 diuina et ablat
 affertur quibus
 exatorem sanguinem
 aculeis ad oblationem
 confingunt in foro
 quae ad prosequendum
 cum canendum
 suorum inuentionem
 exatorem quibus
 exatorem quibus
 exatorem quibus
 exatorem quibus

quodona digna
focimur h. d. g. n. i.
a. p. i. m. u. r. g. l. a.
b. i. n. o. l. e. n. t. a.
l. u. i. d. o. n. d. i. g. n. i. m. u. r.
q. u. a. p. l. a. m. u. r. s. y.
d. i. c. i. t. a. t. q. u. a. m. o. d. o.
q. u. o. d. i. t. i. f. a. c. i. t. i. g. e.
r. a. t. i. o. n. e. p. a. r. t. i. b. u. s.
r. e. d. u. n. t. u. r. q. u. a.
p. h. i. l. o. s. o. p. h. i. m. o. r. a. l. i.
t. o. n. t. m. u. l. t. i. b. u. s. q. u. o. r. u. m.
q. u. o. d. t. o. c. u. i. t. i. o. n. e. d. e.
o. d. i. o. d. i. c. i. t. a. t. a.
m. a. g. n. i. f. i. c. a. t. u. r.
c. o. n. t. i. n. u. a. t. u. r.

24 DE ORATORE
Volumus adiungere vagam & liberam, & late patentem, ut
de rebus bonis, aut malis expetendis, aut fugiendis, honestis
aut turpibus, utilibus, aut inutilibus, de virtute, de iustitia, de
continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberali-
tate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, con-
maliis, de periculis, de officiis, de rebus, de personis, de locis, de
trariis, de vitis, dicendum oratori putamus: itemque de Res-
publica, de imperio, de re militari, de disciplina civitatis, de ho-
minum moribus; assumamus eam quoque partem, sed ita ut sit
circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quae perti-
nent ad usum civium, morem hominum, quae versantur in
consuetudine vitae, in ratione Reip. in hac societate civili, in
sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehen-
denda esse oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus phi-
losophorum more respondeat, ac certe, ut in causa prudenter
possit intexere: hisce autem ipsis de rebus, ut ita loquatur, ut il-
li qui iura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, sim-
pliciter, & splendide sine ulla serie disputationum, & sine ie-
cuna concertatione verborum. Hoc loco ne qua sit admiratio,
si tot, tantarumque rerum nulla à me praecepta ponentur, sic
statuo, ut in ceteris artibus, cum tradita sunt cuiusq. artis dif-
ficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non
necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdi-
dicerit, posse eum cuiusvis vel formae, vel aetatis, etiam si non
didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut tan-
rum pingat egregie, ne idem in multis aliis quae ad rudes fa-
cere

^{Quo quid libet} ^{Commune dignum} ^{Sunt} ^{fordidat} ^{contumeliose}
 cere non possit. Neque est omnino ars ^{illa}, in qua omnia quae
^{multa sunt et haec sunt} ^{magistra} ^{id quod tunc a parvulis}
 illa arte effici possunt, à doctore tradantur: sed qui prima-
^{id est magister} ^{id est magister} ^{id est magister}
 rum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua per-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 sequuntur. Similiter arbitror in hac siue ratione, siue exerci-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 tatione dicendi qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 qui aut de Republica, aut de ipsius rebus, aut de iis, contra quos,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 ad suum arbitrium mouere possit, hunc de toto illo genere re-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 liquarum orationum non plus quasitum esse quid dicat,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 quam Polyctetum illum, cum Herculem fingebat, quemad-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 modum pellem aut hydram fingeret, etiam si hac nunquam
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 separatim facere didicisset. Tum Catulus, Praclare mihi vi-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 deris. Antoni posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 qui orator esset futurus, quid, etiam si non didicisset, ex eo,
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 quod didicisset, assumeret: deduxisti enim totum hominem in
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercita-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 tioni. & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem & alia
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 opera maiora ne in illis rebus, quas praetermittis, relinquantur.
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 Non enim mihi minus operis videtur, de vniuersis generibus
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam maius de na-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 tura Deorum, quam de hominum litibus, dicere. Non est ita, in-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 quit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 (id quod est maius) expertus. Omnium ceterarum rerum ora-
^{id est obsequia} ^{id est obsequia} ^{id est obsequia}
 tio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque in exercita-

et exuliori quadam
humanoque nobilitate

neque communium literarum, et politioris humanitatis
experti: in causarum contentione magnum est quoddam o-
pus, atque haud sciam, an de humanis operibus longè maxi-
mum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu.
Victoria indicatur: ubi adest armatus aduersarius, qui sit et
feriendus, et repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus
est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, et ini-
micus tibi est: cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut re-
primendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad
causam oratione moderandus; in quo saepe benevolentia ad o-
dium, odium autem ad benevolentiam deducendum est, qui tan-
quam machinatione aliqua, tum ad seueritatem, tum ad re-
missionem animi, tum ad tristitiam, tum ad latitiam est con-
torquendus. Omnium sententiarum gravitate, omnium ver-
borum ponderibus est utendum: accedat oportet actio varia,
vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena
veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit,
ut tanquam Phidias Minervae signum efficere possit, non sa-
nè quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera
facere discat, laboret. Tum Catulus, Quod ista maiora, ac
mirabilia fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam
rationibus, quibusve praeceptis ea tanta vis comparetur, non
quo mea quidem iam inter sit (neque enim etas id mea deside-
rat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui
nunquam sententias de manibus iudicum vi quadam

orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tan-
 tum, quantum ipsi patiebantur, accepimus, sed tamen ista
 tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio ad-
 ductus requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui
 mihi peruulgata praecepta decanter, cum ipse nunquam so-
 rum, nunquam ullum iudicium aspexerit, ut peripateticus il-
 le dicitur Phormio, cum Annibal, Carthagine expulsus, E-
 phesum ad Antiochum venisset exul, proque eo, quod eius no-
 men erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospiti-
 bus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret, cumque is se
 non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot
 horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum
 ceteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, qua-
 rebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudi-
 catet: hic Pœnus non optime Græcè, sed tamen libere respon-
 disse fertur, Multos se deliros senes saepe vidisse, sed qui, ma-
 gis, quam Phormio deliraret, vidisse neminem. Neque me-
 herculè iniuria, quid enim aut arrogantius, aut loquacius fie-
 ri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum pop-
 Rom. omnium gentium victore certasset Græcum hominem,
 qui numquam castra vidisset, nunquam denique minimam par-
 tem ullius publici muneris attigisset, praecepta de re militari
 dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi prae-
 cipunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent
 ceteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut Anni-

balem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur. Erras.
 Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos iam Phor-
 miones inciit. Quis enim est istorum Grecorum, qui quenquam
 nostrorum quicquam intelligere arbitretur? Ac mihi que-
 dem non ita molesti sunt, facile omnes perperior, & perfero
 (nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat, aut effe-
 ciunt, ut me non didicisse minus pœniteat) dimitto autem eos
 non tam contumeliosè, quàm philosophum illum Annibal. Et
 eò fortasse plus habeo etiam negotij: sed tamen est eorum do-
 ctina, quantum ego iudicare possum, perridicula. Diuidunt
 enim totam rem in duas partes, in causæ controuersiam, & in
 questionis. Causam appellant rem positam in disceptatione re-
 rum, & controuersia. Questionem autem rem positam in in-
 finita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte di-
 cendi mirum silentium est. Deniq; quinq; faciunt quasi mem-
 bra eloquentiæ, inuenire quid dicas, inuenta disponere, deinde
 ornare verbis, post memoriæ mandare, tum ad extremum age-
 re, ac pronuntiare, rem sanè non reconditam: Quis enim hoc
 non sua sponte viderit, neminem posse aptè dicere, nisi & quid
 diceret, & quibus verbis & quo ordine diceret, haberet, &
 ea meminisset? atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos
 posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sexve partes,
 vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas
 est ab his omnis oratio distributa.

Iubent enim exordiri ita, ut cum qui audiat, benenolum

Pueri non igitur
 contumeliosi

nobis faciamus, & docilem, & attentum. Deinde rem narra-
 re ita. Ut verisimilis narratio sit. Ut aperta, ut brevis. Post
 autem dividere causam, aut proponere, nostra confirmare ar-
 gumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum au-
 tem alij conclusionem orationis, & quasi perorationem collo-
 cant: alij iubent ante quam peroreretur, ornandi, aut augendi
 causa digredi, deinde concludere, ac perorare. Ne hac quidem
 reprehendo, sunt enim concinne distributa: sed tamen (id quod
 necesse fuit hominibus expertibus veritatis) non peritè. Quae
 enim praecepta principiorum, & narrationum esse voluerunt,
 ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam ego mihi bene-
 volum iudicem facilius facere possum in cursu orationis, quam
 cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor
 me demonstraturum, sed cum cum doceo, & explano; attentum
 vero crebro tota actione, excitandis mentibus iudicum, non
 primà denuntiatione efficere possumus. Iam verò narrationem
 quod iubent verisimilem esse, & apertam, & brevem rectè
 nos admonent: quod hac narrationis magis putant esse pro-
 pria, quam totius orationis. Valde mihi videntur errare: om-
 ninoque in hoc omnis est error, quod existimant artificium esse
 hoc quoddam non dissimile ceterorum, cuiusmodi de ipso iure
 civili hesterno die Crassus componi dicebat, ut genera rerum
 primum exponerentur, in quo vitium est si genus vllum
 praetermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo
 & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est: tum

Verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quis
 quam decet, neque redundare. Sed hoc si in iure civili, si etiam
 in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non
 idem sentio tanta hac in re, tamque immensa, posse fieri. Sin
 autem qui arbitrabantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc do-
 cent, omnia iam explicata et perpolita assequentur: sunt e-
 nim innumerabiles de his rebus libri, neque abdihi, neque ob-
 scuri. Sed videant quid velint, ad ludendumne, an ad pu-
 gnandum arma sint sumpturi. Aliud enim pugna, et acies,
 aliud ludus, campusque noster desiderat. Atamen ars ipsa
 ludicra armorum, et gladiatorum, et militi prodest aliquid, sed
 animus, acer, et presens, et acutus idem, atque versutus inui-
 ctos viros efficit non difficiliter arte coniuncta. Quare ego tibi
 oratorem sic iam instituam, si potuero, ut quid efficere possit,
 antè perspiciam. Sic enim mihi tinctus literis, audierit, ali-
 quid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid doceat,
 quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere pos-
 sit. Si intelligam posse ad summos peruenire, non solum hor-
 tabor, ut elaboret; sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbi-
 tur, obsecrabo. Tantum ego in eccellente oratore, et eodem
 viro bono pono esse ornamentum universæ civitati. Sin videbi-
 tur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores
 esse venturas, permittam ipsi quid velit, molestus magnopere
 non ero. Sin planè abhorrebit, et erit absurdus, ut se conti-
 neat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neq;

+ tamque in dandi arte
 quæ non habet tribuam
 matrem sed eam quæ
 et polari et loquuntur a posse
 eorum haec

+ Supra illam meditationem
 si in iure civili arte
 si in iure civili arte

quæ si laqueum
 et non vult
 offit in promissa

si probat in iure
 in cognoscere

is, qui optime potest, deserendus. Nullo modo est a cohortatione
 nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alte-
 rum diuinitatis mihi cuiusdam videtur, alterum, vel non face-
 re, quod non optime possis, vel facere, quod non pessime facias,
 humanitatis, tertium verò illud, clamare contra quam de-
 ceat, & quam possis, hominis est (ut tu Catule, de quodam de-
 clamatore dixisti) stultitia sua quam plurimos testes domestico
 praconio, colligentis, de hoc igitur, qui erit talis, ut cohortan-
 dus, adiuvandusque sit, ita loquamur, ut ei iradamus ea dun-
 taxat, quae nos prius docuit, ut nobis ducibus veniat eò, quò
 sine duce ipsi peruenimus, quoniam meliora docere non possu-
 mus. Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catu-
 le, Sulpitium primum in causa parvula adolescentulum audi-
 ui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptis ad
 hoc munus, de quo quaerimus: oratione autem celeri, & con-
 citata, quod erat ingenium, & verbis efferuescentibus, & paulò
 nimium redundantibus, quod erat etatis, non sum aspernatus.
 Volo enim se efferat in adolescente fecunditas. Nam facilius
 sicut in vitibus reuocantur ea, quae sese nimium profuderunt,
 quam si nihil valet materies, noua sarmenta cultura excitan-
 tur: ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Non
 enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est
 maturitatem assecutum. Vidi statim indolem, neque dimisi
 tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum pura-
 ret esse ad discendum: magistrum autem, quem vellet, elige-

res: me quidem si audiret L. Crassum, quod iste arripuit, et
 ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratias
 scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus
 intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accu-
 sanit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile quid
 interesse mihi sit visum inter eum, qui tamen erat, et qui anno
 ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum
 atque praeclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis pro-
 cere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset,
 atque ita dicere consuesset. Ut tota mente Crassum, atque om-
 ni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis,
 ut demonstramus, quem imitetur: atque ita, ut quae maxime
 excellent in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur:
 tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imi-
 tatio effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatoris se-
 pe cognovi, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae
 insignia, ac penè vitiosa consecretantur imitando. Nihil est fa-
 cilius, quam amictum imitari alicuius, aut statum, aut mo-
 tum. Si vero etiam vitiosi aliquid est, id sumere. Et in eo vi-
 tiosum esse non magnum est: ut ille qui nunc, etiam amictu
 voce, fuerit in Rebus. Eulus, nexuos in dicendo C. Fimbriae,
 quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, et
 verborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere
 scivit, cuius potissimum similis esset in eo ipso, quem delege-
 rat, imitari, etiam vitia, voluit. Qui autem ita faciet, ut
 oportet,

In non alio Crassum
 sub quibus tunc quatuor
 Crassum et Norbanum
 et Crassum et Norbanum
 et Crassum et Norbanum

oportet primam vigilet necesse est in diligendo: deinde, quæ pro-
 bantur in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequa-
 tur. Quid enim caussa censeris esse, cur ætates extulerint singu-
 la singula prope genera dicendi? quod non tam facile in no-
 stris oratoribus possumus indicare (quia scripta, ex quibus iu-
 dicium fieri posset, non multa sanè reliquerunt) quam in Gra-
 cis, ex quorum scriptis, cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio, vo-
 luntateque fuerit intelligi potest. Antiquissimi ferè sunt, quo-
 rum quidem scripta consent, Pericles, atque Alcibiades, et
 eadem ætate Thucydides, subtilis, acuti, breves, sententiis ma-
 gis, quam Verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut vna
 esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitan-
 dum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias: multa
 Lysia scripta sunt: nonnulla Critia: de Theramene audiimus:
 omnes etiam tum respicebant illum Periclis succum, sed erant
 paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Socrates, magister isto-
 rum omnium, cuius è ludo, tanquam ex equo Troiano, innume-
 ri principes exierunt, sed eorum partim in pompa, partim in acie
 illustres esse voluerunt. Itaque et illi Theopompus, Euphorus,
 Philistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, voluntate
 autem similes sunt inter sese, et magistri. Et ij, qui se ad causas
 contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Eschines,
 Dinarchus, alijq; complures. Et si inter se pares non fuerunt,
 tamen sunt omnes in eodem veritatis imitante genere versati:
 quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi,

studiumque vixit. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum
 memoria sensim obscurata est, & evanuit, alia quaedam dicen-
 di molliora, ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares
 quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis: tum Phalereus
 ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, &
 liq; eorum similes existerunt. Quae si volumus. Haec ad hoc
 tempus persequi, intelligemus. Ut hodie Alabandensem illum
 Meneclem, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota
 imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem cuius se similes plerique
 esse vellent. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi
 voler, tum exercitationibus crebris, atque magnis, tum scribē-
 do maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpitius faceret,
 multo eius oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in
 herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries
 quaedam, quae stilo depascenda est. Hic Sulpitius, Me quidem
 inquit, recte mones, idque mihi gratum est, sed ne te quidem,
 inquit, recte mones, idque mihi gratum est, sed ne te quidem,
 Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi vero,
 inquit, non ea precipiam aliis, quae mihi ipsi desunt: sed tamen
 ne tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc ex re
 familiarum mea, & in illo ex eo, quod dico, quantum id cumque
 est, quid faciam indicari potest. Atque esse tamen multos vide-
 mus, qui neminem imitentur, & suapte natura quod velint, si-
 ne cuiusquam similitudine consequantur, quod & in vobis a-
 nimaduerti recte potest, Caesar, & Cotta, quorum alter inu-

Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo

Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo

Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo
 Inducendo

LIBER II.

litatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, & salem, alter acutissimum, & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque verò vester equalis Curio patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centum viros, pro fratribus Cossis dixit. In qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum, atque litium (reserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magis que monitoris non fatui, quam eruditum magistri) hoc ei primum præcipientus, quasque causas erit acturus, ut eas diligenter, penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur, faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in munus ascendere: ascendit; hostis repulit, accusatur. Nihil est negotij, huiusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro tabula, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est, quarum rerum negligentia plerasque causas & maxime priuatas (sunt enim multo

quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, queratur, aut quale
 sit, aut quid vocetur. Ac nostra fere causa, quæ quidem sunt
 criminum, plerumque inficiatione defenduntur. Nam et de
 pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt om-
 nia: et de ambitu raro illud datur, ut possit liberalitatem, ac
 benivolentiam ab ambitu, atque largitione seungere. de sica-
 riis, de beneficiis, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur
 genus primum causarum in iudiciis, ex controuersia facti, in
 deliberationibus plerumque ex futuri, raro etiam instantis, aut
 facti. Sepe autem res non sit, necne, sed qualis sit, queritur:
 ut cum L. Opini causam defendebat apud populum, audien-
 te me. C. Carbo consul, mihi G. Gracchi nece necebat, sed id
 iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carbo-
 ni Tribuno pleb. alia tum mente Remp. capebanti, P. Africa-
 nus de Tiberio Graccho interroganti responderat, iure casum
 videri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius gene-
 ris, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut im-
 prudentia, aut casu facta esse videantur. Iam quid vocetur
 queritur, cum quo verbo quid appellandum sit, contenditur:
 ut mihi ipsi cum hoc Sulpitio fuit in Norbani causa summa
 contentio. pleræque enim de iis, quæ ab isto obijciebantur, cum
 confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex
 quo verbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc
 genere causarum nonnulli precipiunt, ut verbum illud, quod
 causam facit, lucide, breuiterque, uterque definiat. Quod mihi

quidem perquam puerile videri solet: alia est enim, cum in-
 ter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus,
 disputatur, verborum definitio, ut cum queritur, quid sit ars,
 quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio, atque
 doctrina, ut vis eius rei, quam definias, sic exprimat, ut ne-
 que absit quicquam, neque supersit. Quod quidem in illa cau-
 sa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam,
 quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilata-
 vit, quid esset maiestatem minuire. Etenim definitio primum,
 reprehensio verbo vno aut addito, aut dempto, saepe extorque-
 rit e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercita-
 tionemque pene puerilem: tum et in sensum, et in mentem
 iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quam per-
 cepta est. Sed in eo genere, in quo quale sit quid, ambigitur,
 existit etiam ex scripti interpretatione saepe contentio, in quo
 nulla potest esse, nisi ex ambiguo controuersia. Nam illud ip-
 sum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam ha-
 bet ambigui, quod tum explicatur, cum ea verba quæ desunt,
 suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiam scripti
 perspicuam fuisse: et ex contrariis scriptis si quid ambigitur,
 non novum genus nascitur, sed superioris generis causa dupli-
 catur: itaque aut nunquam diiudicari poterit, aut ita diiudi-
 cabitur, ut referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcum-
 que defendimus, suppleatur: ita fit, ut unum genus in iis cau-
 sis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, si est scri-

et cognoscitur perit

et non potest
supplere

Nam duo sunt
aut apte

ptum aliquid ambiguit. Ambiguorum autem complura genera
 sunt quae mihi videntur et melius nosse, qui dialectici appellan-
 tur, et autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum
 illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis
 vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum,
 aut verba sint praetermissa. Iterum autem peccant, cum
 genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione ver-
 satur, ab illis causis, in quibus qualis quaque res sit di-
 sceptratur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur quale sit ge-
 nus ipsum rei, quam in scripto: quod totum à facti controuer-
 sia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quae in desce-
 ptationem, et controuerisiam cadere possunt, quid fiat, fa-
 ctum, futurum ve sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur.
 Nam et illud quidem quod quidam Graeci adiungunt, recte
 ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed
 iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto causae
 genere, et cognito, rem tractare capi, nihil prius constituo,
 quam quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio,
 quae sit propria questionis, et iudicii: deinde illa duo diligen-
 tissimè considero, quorum alterum commendationem habet no-
 stram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommoda-
 tum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volu-
 mus commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persua-
 dendum rebus est nixa, ut probemus vera esse ea, quae defen-
 dimus, ut conciliemus nobis eos, qui audiunt, ut animos eo-

^{probaudum autem duplex est oratori subiecta materies: una}
^{rum, ad quemcunque causa postulabit motum vocemus.} **Ad**
^{probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una}
^{rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, sed in re pro-}
^{posita ratione tractantur, ut tabulae testimonia, pacta, con-}
^{uenta, quaestiones, leges, senatusconsulta, res iudicatae, decre-}
^{ta, responsa, & reliqua si quae sunt, quae non ab oratore pa-}
^{riuntur, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur. Al-}
^{tera est, quae tota in disputatione, & argumentatione oratoris}
^{collocata est. Ita in superiori genere de tractandis argumentis,}
^{in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. At isti qui-}
^{dem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, sin-}
^{gulis neribus argumentorum copiam suggerunt, quod etiam}
^{si ad instituendos adolescentulos, magis aptum est, ut simul ac}
^{posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedi-}
^{ta possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est,}
^{riuos consecrari, fontes rerum non videre: & iam atatis est,}
^{usuque nostri, à capite quod velimus arcessere, & unde om-}
^{nia manant, videre. Et primum genus illud earum rerum,}
^{quae ad oratorem deferantur, meditatum nobis in perpetuum}
^{ad omnem usum similium rerum esse debet. Nam & pro ta-}
^{bulis, & contra tabulas, & pro testibus, & contra testes, pro}
^{quaestionibus, & contra quaestiones: & item de ceteris rebus}
^{eiusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere uni-}
^{uerso, vel definitè de singulis temporibus, hominibus, causis:}
^{quos quidem locos (vobis hoc Cotta, & Sulpici, dico) multa}
^{commen-}

commentatione, atque meditatione paratos, atque expeditos habere debetis. Longum est enim, nunc me explicare, qua ratione aut confirmare aut infirmare testes, tabulas, quaestiones oportet. Hæc sunt omnia ingenij vel mediocris, exercitationis autem vel maximæ: artem quidem, & præcepta duntaxat hætenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, ea cogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem, perpolitamque desiderant. Itaque, cum hæc duo nobis querenda sint in causis, primum quid, deinde quomodo dicamus, alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est penè mediocris, quid dicendum sit, videre. Alterum est, in quo oratoris vis illa diuina, virtusque cernitur, ea quæ dicenda sunt ornatè, copiosè, varietate dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam: quantum consequar, vos iudicabitis: quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moueantur. Hæc sunt enim tria numero; ea verò quemadmodum illustrentur, præsto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maximè auxit, qui solus effecit. Namque ego, Catule, (dicam enim, non reuerens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulò illustriorem arbitror, neque Græcum neque Latini.

num, quem *atras* nostra tulerit, quem non & *sapè* & diligenter audierim. Itaque si quid est in me, quod iam sperare videor, quoniam quidem vos his ingeniis homines tantum operamibi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam, me audiente, egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscunque sum, adiudicandus omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sint in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio: si cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eam Crasso & vestiendum, & ornandum. Tum Crassus. Tu verò inquit, Antoni perge, ut instituisti. Neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare: praesertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit exciitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis imperatoris ostendere? Qui idem, hoc accusante Sulpitio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis verbis, multos sapè impetus populi non iniustos esse quos prestare nemo possit: multas etiam è Rep. seditiones sapè esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas

esset constituta: illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, & ex Capionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & iure esse conflata? Potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlij, quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maximè enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare: sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia, & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego verò, inquit, in vobis hoc maximè admirari soleo, quòd, cùm inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrùm dicat, vt ei nihil neque a natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suauitate nos priuabis, vt si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quàm à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, quin tu inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea quæ dicenda sunt in causis, reperiantur? Quæ quanquam abs te nouo quodammodo, præclareq; dicuntur, sunt tamen & re faciliora. & præceptis peruagata: illa deprome nobis, vnde afferas, quæ sæpissimè tractas, semperque diuinitus. Depromam equidem, inquit Antonius: & quò facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius

in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis ex-
aluit, tres sunt rationes, ut antè dixi: una conciliandorum
hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. Harum
trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen,
tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui nobis cau-
sam adiudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat
in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi per-
motione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsa-
rum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem huius ge-
neris quasi doctrinam continere: de ea primùm loquemur, &
pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu iam tractata, &
animo quasi habere notata videamur. Ac tibi sapienter mo-
nenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causa-
rum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinqua-
mus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem &
causam, & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quo-
ties verbum aliquod est scribendum nobis, toties eius verbi li-
teræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda
est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet:
sed habere certos locos, qui ut literæ ad scribendum, sic illi ad
causam explicandam statim occurrant. Sed hi loci ei demum
oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu,
quem ætas denique affert: vel auditione, & cogitatione. quæ si
studio, & diligentia præcurrit ætatem. Nam, si tu mihi quam-
vis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem, & acutum

in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, institutis, in moribus, ac voluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato, & iterato quò meliores fœtus possit, & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. At primùm naturam causæ videant, quæ numquam lateat, factumne sit, queratur, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrat naturali quadam, prudentia, non his subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato, controuersia stare non possit: deinde quid veniat in iudicium, quod isti sic iubent querere: interfecit Opimius Gracchum, quid facit causam? quòd Reipub. causa, cum ex senatus consulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. At idipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium: licueritne ex S. C. seruandæ Reip. causa. Perspicua sunt hæc quidem, & in vulgari prudentia sita: sed illa querenda, quæ ab accusatore, & defensore argumenta, ad id quod in iudicium venit, spectantia debeant afferri. Atque hîc illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus: non quòd hoc quidem ad dicendum magnoperè pertineat, sed tamen ut videatis, quàm sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hæbes, atque impolitum. Constituit enim in partiendis orationum modis, duo ge-

nera causarum: vnum appellant, in quo sine personis, atque temporibus de vniuerso genere quæatur: alterum, quod personis certis, & temporibus definiatur, ignari omnes controuersias ad vniuersi generis vim, & naturam referri. Nam in ea ipsa causa, de qua antè dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. De ipso enim vniuerso genere infinita quæstio: num pæna videatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit: cùm id per leges non liceret. Nulla deniq; est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum vniuersa disputatione quæatur. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperintne contra leges pecunias P. Decius, argumeta & criminum, & defensionis reuocentur oportet ad genus, & ad naturam vniuersam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de auaritia: quod seditiosus, de turbulentis, & malis ciuibus: quod à multis arguitur, de genere testium: contraq; quæ pro reo dicentur omnia necessario à tempore, atque homine ad communes rerum, & generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cùm de facto quæatur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum infinita. Quæ verò, cùm de facto non ambigitur, quærunt qualia sint: ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, &

illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia causam facit, videaturne, ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse? nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. Ac si quid affert prater ea homini aut dignitas, aut indignitas, extra questionem est, & ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo, istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. Nam etsi incurrunt tempora, & personæ, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere questionis pendere causas. Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernere, eaque paulò subtilius explicarent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Illud ad me, ac multò etiam magis ad vos, Cotta noster, & Sulpiti: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causæ: sin ad generum uniuersas questiones referuntur, ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas diligentes, & memores, & sobrii oratores percursum animo, & propè decantatas habere debeant: nisi

fortè existimatis à Manio Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multum attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum neque ad causæ vim, ac naturam nomen Coponij, ac Curij, pertinuit: in genere erat uniuerso res, negotiique, non in tempore, ac nominibus omnis quæstio, cum scriptum ita sit: Si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, & cætera: tum ut mihi ille sit heres. Si natus filius non sit, videaturne is, qui filio mortuo, institutus heres sit, heres esse. Perpetui iuris, & uniuersi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi & argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos iurisconsulti impediunt, à discendôq; deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim ferè referri, quid alicui de iure viro, aut mulieri responderint: credo, ut putaremus in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse: ut, quod homines essent innumerabiles debilitati à iure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abiceremus. Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim: Est enim, ne fortè nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum, & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile reducturum. Et quidem, inquit Catulus, haud quaquam id est, difficile Crasso, qui, & quod disci potuit de iure, & didicit: & quod ius, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet: ut quæ sint in iure, vel acutè de-

otiam

scribere, vel ornatè illustrare possit. Ergo ista inquit, Antonius, tum à Crasso discemus, cùm sese de turba, & à subselliis in otium (ut cogitat) solitudinèmq; contulerit. Iam id quidem sèpè, inquit Catulus, ex eo audiui, cùm diceret, sibi certum esse à iudiciis, causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sèpè à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatum putabit. Nam hercle, inquit, Antonius, si hæc verè à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, viuendum, & istam oscitantem & dormitantem sapientiam Scauolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hinc Crassus leuiter: & Pertexe modò, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Huius quidem loci, quem modò sum exorsus, hic est finis inquit Antonius, quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis, atque naturis sita omnia esse quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiam orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico, & sententiis. Eæ, ut sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac si verum

queritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam, & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, & generum vniuersorum in forum deferre debemus, neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quae quidem omnib. qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos saepè iam appellavi locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones intra quas venire debeas, ut peruestiges, quod queras. Vbi enim locum omnium cogitatione sepersis, si modò usum rerum percallueris nihil te effugiet: atq; omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo haec tria sunt, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Haec praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda, haec nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligenda est: ut aduersarium attentè audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam verba omnia excipiamus; vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est.

Id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponā paulo post, deuoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura, & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum ubi queras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar vno verbo, quo sæpè iam usi sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui (ut opinor, sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcunque res proposita est: suscipiunt, de qua copiosè, & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maximè ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur, à quo quidem homine iam dudum, Antoni, non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris vestigia, siue etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem mihi magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græ-

cis dedisse rebus video, quàm putaram. Tum ille, Verū inquit, ex me audies, Catule. Semper ego existimaui iucundiorē, & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primū quàm minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significatiōem daret. Atque ego idem existimaui pecudis esse, non hominis, cū tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & videndi res obscurissimas, & bene viuendi, & copiosè dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non ad mouere aurem: & si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, sub auscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summarim causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam nauem ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum cū erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliū illum regem nostrum fuisse Pythagoreū ferunt, qui annis permultis antè fuit, quàm ipse Pythagoras: quo etiam maior vir habendus est, cū illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus propè seculis antè cognouit, quàm eam Græci natam esse senserunt. Et certè non tulit illos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiore, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lelio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græ-

cia palàm semper habuerunt. Atque ego ex istis sapè audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse & multis principibus ciuitatis, quòd cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se & ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes autores, Antoni, miror cur philosophia, sicut Zethus ille Pacuuius, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui, philosophari petis, ut Neopteleus apud Ennium, paucis: nam omninò, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam videbar exposuisse: Ego ista studia non improbo, moderata modò sint. Opinionem istorum studiorum, & suspicionem artificij apud eos, qui res iudicant, oratori aduersariam esse arbitror. Imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio, ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, vidēsne Diogenem fuisse, qui diceret artem se tradere benè differendi, & vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco Διαλεκτικήν appellaret? In hac arte si modò est hæc ars, nullum est præceptum, quomodo verum inueniatur, sed tantum est, quo modo indicetur. Nam & omne, quod eloquimur, sic ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent verumne sit an falsum; & si coniunctè sit, elatum, & adiuncta sint alia, iudicent rectène adiuncta sint.

Et verane summa sit uniuscuiusque rationis: Et ad extremum
 ipsi se compungunt suis acuminibus, Et multa querendo re-
 periunt, non modò ea, quæ iam non possint ipsi dissolvere, sed
 etiam quibus ante exorsa, Et potius detexta, propè retexan-
 tur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuvat, quoniam quem-
 admodum inuentiam quid dicam, non docet: atque idem etiam
 impedit, quod Et multa reperit, quæ neget ullo modo posse dis-
 solui: Et genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac pro-
 fluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutū: quod si quis pro-
 babit, ita probabit ut oratori tamen aptum non esse fateatur.
 Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda,
 oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda quæ
 non aurificis statera, sed quadam populari trutinâ exami-
 nantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogi-
 randis argumentis muta nimium est, in indicandis nimium lo-
 quax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse com-
 memoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat
 enim ab isto Aristotele, à cuius inuentis tibi ego videor non lon-
 gè aberrare. Atque inter hunc Aristotelem cuius Et illum le-
 gi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum;
 Et illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, Et hos
 germanos huius artis magistros, hoc mihi visum est interesse,
 quod ille eadem acie mentis, quâ rerum omnium, naturamque
 viderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille
 despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum

^{omnis opibz in magna utilitate continetur}
^{non parum}
 ducebant laborarunt in hac una ratione tractanda, non ea-
^{illo solatio sed plura quibz utuntur ut nonnulli volunt et capda quae}
 dem prudentia quae ille, sed usu in hoc genere studioque ma-
^{quodammodo potest etiam per quosdam in modis offerebat etiam}
 iore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & Varietas
^{Carneadis ambigebat pugnare in philosophia}
 perquam esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis
^{quodummodo stabilius}
 disputationibus rem defendit, quam non probavit, nullam op-
^{laetitia est quod non differtur}
 pugnavit, quam non evertit. Sed maius est quiddam, quam
^{laetitia est quod non differtur}
 ab eis, qui hac tradunt, & docent, postulandum sit. Ego au-
^{impudenter dicitur et loquuntur}
 tem, si quem nunc planè rudem institui ad dicendum velim, his
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 potius tradam assiduus uno opere eandem incudem diem, no-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 tēque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os in-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 serant. Sin sit is, qui doctrinā mihi liberaliter institutus, &
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur, illuc
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 uniuersum flumen erumpat, qui illi sedes, & tanquam domi-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 cilia omnium argumentorum commonstret, & ea breuiter illis-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 tret, verbisque definiat. Quid enim est, in quo haeat qui vi-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 derit omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut as-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 sumi foras ex sua vi, cum aut res, quae sit tota quae
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 ratur, aut parcius, aut vocabulum, quod habeat, aut quippi-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 am rem illam, quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quae
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 sunt foris, neque inhaerent in rei natura, colliguntur. Si res tota
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 quaeritur, definitione uniuersa vis explicanda est, sic, Si ma-
^{rudem dicitur magis tunc dicitur ut nonnulli volunt etiam}
 iestas est amplitudo, ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui ex-

^{ab his qui in hostibus pop. Rom. tradidit} exercitum hostibus pop. Rom. tradidit, non, qui eum, qui id fecisset, pop. Rom. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo, Aut senatui parendum de salute Reipub. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. Aliud consilium, ^{superbum, suum, arrogans} superbum, suum, arrogans, utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo, Si consil est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes, ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines: & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum vestigabimus: & ea quæ ex causis orta sunt, & maiora, paria, minora quærimus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Quintum Metellum tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus voluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui Reipub. consulunt, chari nobis esse debent: certè in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si fera partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est, in diem vivere: nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque

que utroq; in genere & similitudinis, & dissimilitudinis exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpè ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefariè, præclarè Opimius. ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax: quid est quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum ciuem putabunt: simulasse te, & aliud quid quæsisse, perspicuum est, quod T. Gracchi mortem sæpè in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti: quod semper à bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic, Auaritiam si tollere vultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis, si ararij copiis & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus seruiamus. Maiora autem & minora, & paria comparabimus sic. Ex maiore, Sibona existimatio diuitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic,

hic parvæ consuetudinis

Causa, huius mortem fert tam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri? Ex pari sic: Est eiusdem, & eripere contra Rempub & largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ non suâ vi, sed extra-

nea subleuantur, ut hæc, *Hoc verum est*: dixit enim Q. Lutatius. *Hoc falsum est*: habita enim quæstio est, hoc sequi necesse est: recito enim tabulas, de quo genere toto paulò antè dixi. Hæc, ut breuissimè dici potuerunt, ita à me dicta sunt. Ut enim si aurum cui quod esset multifariam defossus, com-
monstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet paruo labore, nullo errore inueniret: sic has ego argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant ubi sint: reliqua curâ, & cogitatione eruuntur. Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maximè conueniat, non est artis exquisitè præscribere, sed est mediocris ingenij iudicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente, & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modò in forensibus disceptationibus, sed omninò in ullo genere dicendi, si verò assequetur ut talis videatur, qualem se videri velit: & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos quocunque velit vel trahere, vel capere possit, nihil profectò præterea ad dicendum requireret. Iam illud videmus, nequaquam satis esse reperire, quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet quid afferas,

30
Et id quare ita sit ostendere: Et ex iisdem illis locis interdum concludere, relinquere alias alioque transire, sæpè non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes, deinde quod agitur adiungas, puncta argumentorum plerunque ut ocellas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut et properans et apud doctos, semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, maius quam ut faueat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis quam iudicio, aut consilio regatur. Plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundiâ, aut dolore, aut lætitiâ, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi antè explicandum, quam illuc proficiscere, quò te dicis intendere. Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, et quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper Deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, Deus, non mehercule mihi nisi admonito venisset in mentē: ut possis existimare me in ea, in quibus nonnunquā aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Acres quidem

ista, quam ego quia non noram, sic tanquam ignotum hominem prae-teribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus possit. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis, & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum & de collatione aliquid dicere: sed, cum tria sunt à me proposita, de uno dictum, cum de duobus reliquis dixerò, tum erit denique de disponenda tota ratione quaerendum. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, instituta & facta, & vitam, & eorum, qui agent causas & eorum, pro quibus: & item improbari aduersariorum: animosque eorum, apud quos agitur, consiliari quàm maximè ad beneuolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitae: quae facilius ornari possunt, si modò sunt, quàm fingi, si nulla. Sed haec adiuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid persequare acrius ut inuitus & coactus facere videâre facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri, perutile est, eaque omnia, quae proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde beneuolentiam conciliant, abalienantque ab iis in quibus haec non sunt. Itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis

causis excellat, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri, & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio queritur; sed saepe placida, summissa, lenis, quae maximè commendat reos. Reos autem appello, non eos modò qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quidam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in perorando tantam habet vim, si est suauiter, & cum sensu tractatum, ut saepè plus quàm causa valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatèq; signifiandi, efficitur, ut probi, ut benè morati, ut boni viri esse videantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitq; ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum velint, aut metuant, aut spernant, aut cupiant, aut abhorreant, aut letentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret accommodatam. facilius est enim currentem (ut aiunt) incitare, quàm commouere languentem.

Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, prius quàm conetur agro adhibere medicinam, non solum morbus eius cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cùm aggredior ancipitam causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curâq; versor, ut odoror, quàm sagacissimè possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillimè posse videantur. Si se dant, & ut antè dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent, accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. Sin est integer, quietusque iudex, plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante naturâ. Sed tamen vim habet illa, quæ rectè à bono poëta dicta est flexamina, atque omnium regina rerum, oratio, ut non modò inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem, & repugnantem, ut imperator bonus, ac fortis, capere possit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, & in causa M. Aquilij, Caijque Norbani, nonnullisque alijs quasi præclarè acta laudaret: quæ mehercule ego, Crasse, cùm à te tractantur in causis, horrere soleo, tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet, tantum est flumen grauissimorum, optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam veræ, tam nouæ, tam sine pigmentis, fucòq; puerili, ut mihi non solum tu incen-

dere iudicem, sed ipse ardere *videaris*. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut *inuideat*, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum, misericordiamque deducatur, nisi omnes *ij motus*, quos orator adhibere *volet iudici*, in ipso oratore impressi esse atque iniusti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in eiusmodi genere orationis nihil esset nisi falsum, atque imitatione *simulatum*, maior ars aliqua forsitan esset requirenda: nunc ego quid *tibi*, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa *nulla* est, cur apud homines prudentissimos, atq; amicissimos *mentiar*. Non mehercule unquam apud iudices, aut dolorem, aut *misericiordiam*, aut *inuidiam*, aut odium excitare dicendo *volui*, quin ipse in commo-
nendis iudicibus in ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permouerer. Neque enim facile est *perficere*, ut irascatur, cui tu velis. index, si tu ipse id lente ferre *videare*, neque, ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum *flagrantem* odio ante viderit: neq; ad *misericiordiam adducetur*, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, *collacrymatione* deniq; ostenderis. Vt enim nulla materies tam *facilis* ad exardescendum est, quæ nisi admoto igni, ignem concipere possit, sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris *parata*, quæ possit incendi. nisi inflammatus ipse ad eam, & *ardens* accesseris. Ac ne fortè hoc magnum, ac mirabile esse *videatur*, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni *animi* motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna vis est earum sententiarum,

atque eorum locorum, quos agas, tractesque dicendo, ut nihil
opus sit simulatione, & fallaciis. Ipsa enim natura orationis
eius, quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, orato-
rem ipsum magis etiam quàm quendam eorum, qui audiunt per-
mouet. Et ne hoc in causis, in iudiciis, in amicorum periculis,
in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur,
cùm agitur non solum ingenij nostri existimatio (nam id esset
leuius, quenquam cùm professus sis, te id posse facere, quod
pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt maiora
multo, fides, officium, diligentia, quibus rebus adducti, etiam,
cùm alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni
volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne hoc
in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum quàm
versus, quàm scena, quàm fabulæ? tamen in hoc genere sæpe
ipse vidi, cùm ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis
viderentur, spondalia illa docentis,

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?

Neque paternum aspectum es veritus?

Nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi

Telamon iratus furere luctu filij videretur. Vt idem, inflexa
ad miserabilem sonum voce,

-quem, ætate exacta, indigem

Liberum lacerasti, orbasti, extincti, neque fratris necis,

Neq; gnati eius parui, qui tibi in tutelā est traditus: flens ac
lucens dicere videbatur. Quæ si ille histrio quotidie cùm ageret,
tamen

33
tamen rectè agere sine dolore non poterat: quid Pacuvium pu-
tatis in scribendo leni animo, ac remisso fuisse? Fieri nullo mo-
do potuit. Sæpe enim audiui, poëtam bonum neminem (id
quod à Democrito, & Platone in scriptis relictum esse dicunt)
sine inflammatione animorum existere posse & sine quodam
afflatu quasi furoris. Quare nolite existimare, me ipsum, qui
non heroûm veteres casus, fictosq; luctus vellem imitari, atque
adumbrare dicendo, neq; actore essem alienæ personæ, sed autor
mea, cum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset, quæ
in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse.
Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum à se-
nato, quantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc cum
afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen addu-
ctum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis com-
mouere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem tum
magnopere moueri iudices, cum excitavi mœstum, ac sordida-
tum senem, & cum ista feci quæ tu, Crasse, laudas, non arte,
de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut
discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, cum C. Marius
mœrorem orationis meæ præsens, ac sedens multum lachrymis
suis adiuuaret: cumq; ego illum crebrò appellans; col'egam ei
suum commendarem, atq; ipsum aduocatum ad communem im-
peratorum fortunam defendendam inuocarem, non fuit hæc
sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq;
deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio.

Quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor ab-
fuiſſet meus, non modò non miſerabilis, ſed etiã irridenda fuiſ-
ſet oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpiti, bonus ego
videlicet, atque eruditus magiſter, ut in dicendo irasſci, ut do-
lere, ut flere poſſitis: quanquam te quidem quid hoc doceam,
qui in accuſando ſodali, & quæſtore meo, tantum incendium
non oratione ſolum, ſed multò magis vi, & dolore, & ardore
animi concitaras, ut ego ad id reſtinguendum, vix conarer ac-
cedere? Habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora, vim,
fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Capionis
gravi, miſerabiliq; caſu, in iudicium vocabas, deinde princi-
pem & ſenatus, & ciuitatis M. Æmilium lapide percuſſum
eſſe conſtabat, vi pulſum ex templo L. Cottam, & T. Didium,
cùm intercedere vellent rogationi; nemo poterat negare. Ac-
cedebat, ut hæctū adoleſcens pro Rep. queri ſumma cum di-
gnitate exiſtimarere: ego homo Cenſorius vix ſatis honeſtè vi-
derer ſeditioſum ciuem, & in hominis conſularis calamitate
crudelem, poſſe defendere. Erant optimi ciues iudices, bono-
rum virorum plenum forum, vix ut mihi tenus quædam ve-
nia daretur excuſationis, quòd tum eum defenderem, qui mihi
quæſtor fuiſſet. Hic quid ego dicam, me artem aliquam adhi-
buiſſe? quid fecerim narrabo, ſi placuerit: vos meam defenſio-
nem in aliquo artis loco reponetis. Omnium ſeditionum genera,
vitia, pericula collegi: eamq; orationem ex omni Reip. noſtra
temporum varietate repetiui: concluſiq; ita, ut dicerem, etſi

omnes molestæ semper seditiones fuissent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias, Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi: neque reges ex hac ciuitate exigere, neque tribunos pleb. creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque prouocationem patronam illam ciuitatis, ac vindicem libertatis pop. Rom. dari sine nobilium dissensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non continuò, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quod si vnquam pop. Rom. concessum esset, ut iure concitatus videretur, id quod docebam sæpè esse concessum, nullam illa causam iustiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & conuertere in increpandam Capionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Q. Capionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Quod ubi sensi me in possessione iudicij, ac defensionis meæ constitisse, quod & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos vel calamitate ciuitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Capionem, ad causam nostram conuerteram, tunc admiscere huic generi orationis vehementi, atque atroci genus illud alterum, de quo antè disputavi, lenitatis & mansuetudinis, cœpi, me pro meo so-

dali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama propè, fortunisq; decernere: nihil mihi ad estimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui saepe alienissimis à me sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non possem. Petebam à iudicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent, praesertim, si in aliis causis intellexissent omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut quid esset, minuere maiestatem explicarem, perquam breuiter perstrinxi atque attingi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minimè praeceptis artium sunt perpolitae, omnis à me illa causa tractata, ut & acerrimus, in Capionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis, mansuetissimus viderer. Ita magis affectus animis iudicium quàm doctis, tua Sulpiti, est à nobis tum accusatio victa. Hic Sulpitius, Verè, herculè, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa. Cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium dii immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio tractusque verborum? ut tu illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum

homines dabant, tenuisti, te pro homine perneccessario, quaestore tuo dicere? quàm tibi primùm munisti ad te audiendum viam? Ecce autem, cùm te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, ciuem improbum defendenti ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, serpere occultè cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me verò iam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed illam pop. Rom. iracundiam, neque eam iniustam, sed meritam, ac debitam fuisse defenderes. Deinde qui locus abs te prætermissus in Capionem? Ut tu illa omnia odio, invidia, misericordia miscuisti? Neque hæc solum in defensione, sed etiam in Scauro, cæterisque meis testibus quorum tu testimonia non refellando, sed ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti. Quæ cum abs te modo commemorarètur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum, abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos sequi in dicendo, quæque maximè spectare solemus: docuit enim iam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primùm considerare soleo, postulètne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus: ne aut irrisione, aut odeo digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut conuellere adoriamur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniam hæc ferè maximè sunt

in iudicium animis, aut quicumq; illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, latitia, timor, molestia, sentimus amorem conciliari, si id velle videre, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere: si aut pro bonis viris, aut certè pro iis, qui illis boni, atque utiles sint, laborare: namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio charitatem: plúsq; proficit, si proponitur spes utilitatis futurae, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eúmque cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum: studiis autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob bene facta diligere volumus, eorum laudem, atque gloriam, cui maximè invideri solet, nimis efferre videamur. Atq; iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis, ac nostris dimouere: eadèmq; hæc genera tractanda sunt in iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui auditum, perniciosum, aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur; si quod aut in bonos viros; aut in eos, quos quisque minimè debuerit, aut in Remp. tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem

est perducendus, Par atq; una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed hæc sciam an acerrimus longè sit omnium motus inuidiæ: nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quàm in excitanda. Invident autem homines maximè paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt; illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus invidetur sæpè vehementer, & eo magis, si intollerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis, aut fortunæ suæ transeunt. Quæ si inflammanda sunt, maximè dicendum est, non esse virtute parta, deinde etiam vitiis, atque peccatis. Tum si erunt honestiora, atque graviora, tamen non esse tanti vlla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem magno illa labore, magnis periculis esse parta, ned ad suum commodum, sed ad aliorum esse colata seseq; si quam gloria peperisse videatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari totamque abijcere atque deponere: omninoq; perficiendum est (quoniam pleriq; sunt invidi, maximèque est hoc commune vitium, & peruagatum: invidetur autem præstanti, florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna, cum laboribus, & miseriis permista esse videatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbis: aut timeat, aut intuens alium, crebro ad seipsum reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriæ grauius accipiuntur, si dicuntur dolenter,

tum afflicta, & prostrata virtus maximè luctuosa est: & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis, (ut sæpe iam dixi) atq; summissa: sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omniratione flectendos, intenta, ac vehemens esse debet. Sed est quedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliantur ij qui audiant, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi, nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur: remissio autem lenitatis quadam gravitate, & contentione firmatur. In viroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis, atque contentio quaritur, & hoc, quod ad vitam, & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi, & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (ab est enim totum à causa, & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicij est, audire desiderant) nec cùm in eam rationem ingressus sis celeriter discedendum est. Non enim sicut argumentum simul atq; positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur: ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ, simul atq; emissæ est, adhærescit. Illud autem genus orationis

orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem
 requirit: quam consequi nisi multa, & varia, & copiosa ora-
 tione, & simili contentione actionis nemo potest. Quare qui
 aut breuiter, aut summissè dicunt, docere iudicem possunt, com-
 mouere non possunt in quo sunt omnia. Iam illud perpicuum
 est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem
 suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ
 comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis: aut de-
 monstrando id, quod concludere illi velint, non effici ex propo-
 sitis, nec esse consequens: aut si ita non refellas, afferendum est
 in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æquè graue.
 Illa autem, quæ aut conciliationis causa leniter, aut permo-
 tionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferen-
 da sunt, ut odio beneuolentia, ut misericordia inuidia tolla-
 tur. Suauis autem est, & vehementer saepe utilis iocus, & fa-
 cetia: quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt
 propria certè, neque ullam artem desiderant: in quibus tu longe
 alius mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis
 esse potes, aut nullam esse artem salis: aut, si qua est eam nos tu
 potissimum docebis. Ego verò, inquit Cæsar, omni de re face-
 tius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetiis
 disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse
 vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram posse, me a-
 liquid ex istis discere: inueni autem ridicula, & salsa multa
 Græcorum. nam & Siculi in eo genere, & Rhodij & Bizanij.

74 ^{qui in hunc finem} ^{DE ORATORE}
 Et præter ceteros Attici excellent: sed qui eius rei rationem
 quandam conati sunt, artēque tradere, sic insulsi extiterunt,
 ut nihil aliud eorum nisi ipsa insulitas rideatur. Quare mihi
 quidem videtur nullo modo doctrina ista res posse tradi. Et e-
 nim cum duo genera sunt facietiarum, alterum aquabiliter in
 omni sermone fustum, alterum peracutum, & breue: illa à ve-
 teribus superior, cauillatio: hæc altera dicacitas nominata est.
 Leue nomen habet utraque res: quippe leue enim est totum hoc
 risum mouere. Veruntamen, ut dicis, Antoni, multum in causis
 per sepe lepore, & facietijs profici vidi. Sed, cum in illo genere
 perpetua festiuitatis ars non desideretur (natura enim fingit
 homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & vultu
 adiuuante, & voce, & ipso genere sermonis) tum verò in hoc
 altero dicacitatis quid habet ars, loci, cum ante illud facetè di-
 ctum emissum herere debeat, quam cogitari potuisse videatur?
 Quid enim hic meus frater ab arte adiuuare potuit, cum à Phip-
 po interrogatus, quid latraret. Furem se videre respondit? Quid
 in omni ratione Crassus vel apud centum viros contra Scauo-
 lam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco
 diceret? Nam id, quod tu mi tribuis, Antoni, Crasso est om-
 nium sententia concedendum. Non enim fere quisquam repe-
 rietur, præter hunc, in utroque genere lepōris excellens; & illo
 quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate, atq;
 dicto est. Nam hæc perpetua contra Scauolam Curiana defen-
 sio tota redundauit hilaritate quadam, & ioco, dicta illa bre-

nia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ip-
so seruabat suam (quod est hominibus facietis, & dicacibus
difficillimum) habere hominum rationem, & temporum, &
ea que occurrant, cum salissimè dici possint, tenere. Itaque non
nulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur.
Dicere enim aiunt Ennium flammam à sapiente facilius ore
in ardente opprimi, quam bona dicta teneat. Hæc scilicet bona
dicta, quæ salta sint. Nam ea dicta appellantur proprio iam
nomine. Sed ut in Scauolam continuit ea Crassus, atque illo
altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, cau-
sam illam disputationemque lusit: sic in Bruto quem oderat, &
quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnavit.
Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam
multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille
diceret se sine causa sudare, Minimè mirum, inquit: modò
enim existi de balneis. Innumerabilia huiuscemodi fuerunt, sed
non minus iucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lecto-
res excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi oratio-
nem legendam dedisset, alteri de lege Seruilia, & cum contra-
ria inter sese de Rep. capita contulisset, noster hic facetissime
tres patris Bruti de iure civili libellos tribus legendos dedit. Ex
libro primo, Fortè euenit, ut in Priuernati essemus, Brute,
testificatur pater se tibi Priuernatem fundum reliquisse. De-
inde ex libro secundo, In Albano eram ego, & Marcus fi-
lius. Sapiens videlicet homo cum primis nostra ciuitatis, norat

26 DE ORATORE
 hunc gurgitem metuebat ne cum is nihil haberet, nihil esse ei
 relictum putaretur. Tum ex libro tertio, in quo finem scribendi
 fecit (tot enim ut audiui Scaenolam dicere, sunt veri Bruti
 libri) In Tiburti forte assedimus ego, & M. filius. Vbi sunt
 ij fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis configna-
 ros reliquit? Quod nisi puberem te, inquit, iam haberet, quar-
 rum librum composuisset, & se etiam in balneis locum cum fi-
 lio scriptum reliquisset. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc
 lepore, atque iis facetiis, non minus refutatum esse Brutum,
 quam illis tragædijs, quas egit idem, cum casu in eadem causa
 cum funere efferretur anus Luria? Proh di immortales, quæ
 fuit illa, quanta vis, quam in expectata, quam repentina? cum
 coniectis oculis, gestu omni imminente, summa gravitate &
 celeritate verborum, Brute, quid sedes? Quid illam animum pa-
 tri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci
 vides? quid maioribus tuis? quid Lucio Bruto, qui hunc popu-
 lum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei cui glorie cui
 virtuti studere? patrimonione augendo? At id non est nobilita-
 ris: sed fac esse: nihil super est: libidine totum dissipauerant.
 An iuri civili? est paternum, sed dicet te, cum ædes venderes, ne
 in ratis quidem, & cæsis solum tibi paternum recepisse. An
 rei militari, qui nunquam castra videris? an eloquentia, quæ
 nulla est in te. & quicquid est vocis, ac linguae, omne in istum
 turpissimum salumnie questum contulisti? Tu lucem aspicere
 audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse

Bruto propinqua
 effectus ad eum
 huius pompa funebri

conspicui? Tu illam mortuam, cui imagines ipsas per horrescis,
quibus non modò imitandis, sed ne collocandis quidē tibi ullum
locum reliquisti? sed hæc tragica atque divina: faceta autem
& urbana innumerabilia ex una concione meministis. Nec
enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior
oratio, quàm huius contra collegam in censura nuper, neque
lepore, & festiuitate conditior. Quare tibi, Antoni, utrum-
que assentior, & multum facetias in dicendo prodesse saepe, &
eas artē nullo modo posse tradi. Et illud quidem admiror, te
nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque
palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego
verò ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paululum
inuiderem. Nam esse quemuis facetum atque salum, non ni-
mis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis venustis-
simus, & urbanissimus, omnium grauiissimus, & seuerissimus
& esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum
videbatur. Hic cum arripisset ipse Crassus, Attamen, inquit
Antonius, artē esse facetiarum, Iuli negares, apperuisti quid-
dam quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti ratio-
nem oportere hominum, rei, temporis, nequid iocus de graui-
re decerperet, quod quidem in primis à Crasso observari solet.
Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his
nihil opus sit: nos autem quomodo viamur, cum opus sit, qua-
rimus: ut in aduersarium, & maxime si eius stultitia poterit
agitari: in testem stultum, capidum, leuem, si facile homines

in uoluptate in dno dno
mostrantur quod huius
modi inuentione quod in
grauitate & dno dno dno
grauitate inuentione

audituri videbantur. Omnino probabiliora sunt, quae laceſſe
 dicimus, quam quae priores. Nam & ingenij celeritas maior est,
 quae apparet in respondendo, & humanitatis est responsio. Vide-
 mur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceſſiti: Ut in ista ipsa
 concione nihil ferè dictum est ab hoc, quod quidem facerius di-
 ctum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem
 tanta gravitas in Domitio, tanta autoritas, ut quod esset ab eo
 obiectum lepōris magis eleuandum, quam contentione frangen-
 dum videretur. Tum Sulpitius, Quid igitur, inquit, patiemur
 Caesarem, qui, quanquam Crasso facetias concedit, tamen mul-
 to in eo studio magis ipse laborat, non explicare totum nobis ge-
 nus huius iocandi quale sit, & unde deducatur, & praesertim cum
 tantam vim, & utilitatem salis, & urbanitatis esse fateamur?
 Quid si, inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse
 artem salis? Hic cum Sulpitius reticisset, Quasi verò inquit,
 Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tandiu loquitur,
 ars ulla sit, observatio quaedam est, ut ipse dixit, earum rerum,
 quae in dicēdo valēt, quae si eloquētes facere posset, quis esset nō
 eloquēs? Quis enim hac vel nō facile vel certē aliquo modo pos-
 set ediscere? Sed ego in his praeceptis hanc vim, & hanc utilitatē
 esse arbitror, non ut ad reperiendum quid dicamus, arte duca-
 mur, sed ut ea, quae natura, quae studio, quae exercitatione con-
 sequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus,
 cum quo referenda sint, didicerimus. Quare, Caesar ego quoque
 à te hoc peto, ut si tibi videretur disceptes, de hoc toto iocandi ge-

nere, quid sentias: ne qua forte dicendi pars, quoniam ita vo-
 luistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone prae-
 sita esse videatur. Ego verò, inquit ille, quoniam collectam à
 conuiua Crasse, exigis nō committā, ut, si defugerim, tibi cau-
 sam aliquam dem recusandi: quanquam soleo saepe mirari eorū
 impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio.
 Quis enim sese commouere potest, cuius ille vitia non videat?
 sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, et
 docebo sus (ut aiunt) oratorem eum, quem cū Catulus nuper
 audisset, senum alios aiebat esse oportere. Tum ille, locabatur
 inquit Catulus: praesertim cū ita dicat ipse, ut ambrosia alen-
 dus esse videatur. Verum te, Caesar, quidiamus, ut ad Antonij
 reliqua redeamus. Et Antonius, Per pauca quidem mihi re-
 stant, inquit: sed tamen defessus iam labore, atque itinere di-
 sputationis meae, requiescam in Caesaris sermone, quasi in a-
 liquo per opportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non ni-
 mium liberale hospitium meum dices: nam te in viam, simulac
 per paululum gustaris, extrudam, et eiciam. Ac, ne diutius
 vos demorer, de omni isto genere quid sentiam, per breuiter ex-
 ponam. Derisu quinque sunt, quae quaerantur: vnum, quid
 sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum mo-
 uere: quartum, quatenus: quintum, quae sint genera ridiculi.
 Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur,
 ubi sit, quomodo existat, atque ita repente erumpat, ut cum
 cupientes tenere nequeamus, et quomodo simul ladera, os,

Venas vultura oculos occupet, ^{quod in dactylis} videtur Democritus. Neque
 enim ad hunc sermonem hoc pertinet: ^{quod in dactylis} & si pertineret, nescire
 me tamen id non pueret, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui
 pollicerentur. Locus autem, ^{quod in dactylis} & regio quasi ridiculi (nam id
 proximè quæritur) turpitudine, ^{quod in dactylis} & deformitate quadam con-
 tinetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maximè, quæ notant,
 & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem,
 ut ad illud tertium veniam, est planè oratoris moueri risum:
 vel quòd ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quam
 excitata est: vel quòd admirantur omnes, acumen uno sæpe in
 verbo positum, maximè respondentis, nonnunquam etiam la-
 cessentis: vel quòd frangit aduersarium, quòd impedit, quòd
 eleuat, quòd deterret, quòd refutat, vel quòd ipsum oratorem
 politum esse hominem significat, quòd eruditum, quòd urba-
 num, maximèque quòd tristitiam, ac seueritatem mitigat, &
 relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile
 est, ioco, risuque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tra-
 ctanda oratori, perquam diligenter videndum est: id quod in
 quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbi-
 tas, & scelus iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ride-
 tur. Facinorosos enim maiore quadam vi, quàm ridiculi, vul-
 nerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi se fortè iactant.
 Parcendum est autem maximè charitati hominum, ne temere
 in eos dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda est primum
 in iocando moderatio. Itaque ea facillimè luduntur, quæ neq;

odio magno nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem,
 materies omnis ridiculorum est in istis vitis, quæ sunt in vita
 hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum,
 qui ob facinus ad supplicium rapiendi continentur: eaque bellè agi-
 tata videntur. Est etiam deformitatis et corporis vitiorum sa-
 tis bella materies ad iocandum. Sed quærimus idem, quod in cæ-
 teris rebus maximè quarendum est, quatenus. In quo non modò
 illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam si quid perridiculè
 possis vitandum est oratori utrumque, ne aut scurilis iocus sit,
 aut mimicus. Quæ cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus,
 cum ad ipsa ridiculorum genera deuenerimus. Duo enim sunt
 genera facietiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dictis.
 Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim
 tu, Crasse, in Memmium comedisse eum lacertum Largij, cum
 esset cum eo Tarracina de amicu rixatus. Salsa, attamen à
 te ipso ficta tota narratio. Addidisti clausulam, tota Tarracina,
 tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL,
 duo MM. Cum quæreres, id quid esset, senem tibi, quendam
 oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mordax Mem-
 mius. Perspicias hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans,
 quàm oratorium, siue habeas verè quod narrare possis, quod
 tamen est mendaciunculis aspergendum: siue fingas. Est autem
 hæc huius generis virtus, ut ita facta demonstrates, ut mores eius,
 de quo narres, ut sermo ut vultus omnes exprimantur: ut iis,
 qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. In re est item

DE ORATORE
ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione solet sumi.
ut idem Crassus. Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.
Quid aliud fuit in quo concio videret, nisi illa vultus, et vocis
imitatio? Per tuas statuas, verò cum dixit, et extensio brachio
paululum etiam de gestu addidit vehementius risimus. Ex hoc
genere est illa Rosciana imitatio senis.

Tibi ego Antipho assero, inquit, senium est: cum audio. At-
que ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tra-
ctandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est
imitatio, sicut obscuritas. Orator surripiat oportet imitationem:
ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat. Praestet idem
ingenuitatem, et ruborem suum, verborum turpitudine: et
rerum obscenitate vitanda. Haec ergo duo genera sunt eius
ridiculi, quod in re positum est: quae sunt propria perpetuarum
faceciarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita
effinguntur, ut aut re narrata aliqua quales sunt intelligantur,
aut imitatione breviter iniecta, in aliquo insigni ad irridendum
vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi
aut sententiae quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore
genere vel narrationis, vel imitationis vitanda est mimorum
ethologorum similitudo, sic in hoc scurrili oratori dicacitas ma-
gnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso à Catulo
à ceteris familiarem vestram Granium, aut Vargulam amicum
meum? Non hercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim
dicaces, Granio quidem nemo dicacior. Hoc opinor, primum, ne

in quando oratio summa potest
quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere.

Puillus testis processit. Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum
quasitor properans, modò breuiter. Hic ille, Non accusabis,

perpusillum rogabo. Ridiculè, sed sedebat, index L. Aurifex,
breuior etiam quam ipse testis, omnis est risus in iudicem conuer-

sus. Ut iam est totum scurrile iudicium. Ergo hac, quæ cadere
possunt, in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso gene-

re scurrilia: ut iste qui se vult dicacem & mehercule est, Appius,
sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabitur. Cænobogin-

quit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sextio: uni enim lo-
cum esse video. Est hoc & scurrile, & quod sine causa laceffuit:

Et tamen id dixit, quod in omnes luscos conueniret. Ea quia
meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sentiij,

Ex tempore, Manus laua, inquit, & cæna. Temporis igitur
ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas

dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa
dicimus, non ut riduli videamur, sed ut proficiamus aliquid,

illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affecutus,
cùm eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre

complexus esset, Puer abige muscas. Risum quæsiuit, qui est mea
sententia vel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicen-

di, prudentiâ, & grauitate moderabimur: quarum utinam ar-
tem aliquam haberemus: sed domina natura est. Nunc expona-

mus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueant.
Hæc igitur sit prima partitio, Quod facetè dicatur, id aliàs in

74 ^{quod si in malis cum} **DE ORATORE**
^{re habere, aliis in verbo faceris: maxime autem homines de}
^{ectari, si quando risus coniuncte re, verboque moveatur. Sed}
^{hoc mementote, quosunque locos attingam, unde ridicula}
^{ducantur, ex iisdem locis fere etiam graues sententias posse duci,}
^{tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuerere, iocus}
^{in tarpiculis, et quasi de formibus ponitur: velut in iisdem}
^{verbis et laudare frugi seruum possumus: et, si est nequam}
^{iocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace seruo.}
^{Solum esse, cui domi nihil sit nec ob signatum, nec occlusum.}
^{Quod idem in bono seruo dici solet, et hoc iisdem etiam verbis. Ex}
^{iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carnilio graui-}
^{ter claudicanti ex vulnere ob Remp. accepto, et ob eam causam}
^{verecundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin prodis,}
^{mi Spuri, ut, quotiescunque gradum facias, toties tibi tuarum}
^{virtutum veniat in mentem? praeclarum, et graue est, quod}
^{Caluino Glaucia claudicanti. Vbi est vetus illud, Num clau-}
^{dicat? at hec claudicat. Hoc ridiculum est, et vtrumque ex eo,}
^{quod in claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid}
^{hoc Nauis ignauitius? Seuerere Scipio. At in male olentem,}
^{Vide me a te non conueniri, sed circonueniri subridicule Phi-}
^{lippus. At vtrumque genus continet verbi ad litteram immutari}
^{similitudo. Ex ambiguo dicta, vel argutissima putantur: sed}
^{non semper in ioco, saepe etiam in grauitate versantur. Africano}
^{illi maiori coronam sibi in conuiuium ad caput accommodanti,}
^{cum ea sepius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari, in}

quit, si non convenit, caput enim magnum est, & laudabile;
honestum. At ex eodem genere est.

Calvus, satis est, quod dicit, Parumne multa? Nullum
genus est ioci, quo non ex eodem seuera, & gravia sumantur.
Atque hoc etiam animadvertendum, non esse omnia ridicula
faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est?
sed ore, vultu, imitatio moribus, voce, denique corpore ipso
ridetur. Salsum hanc possum dicere, atque ita, non ut eiusmodi
oratore esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc,
quod risum vel maxime mouet, non est nostrum, morosum, super-
stitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Natura ridetur
ipsa, quas personas agitare solemus, non sustinere. Alterum
genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum
licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minimè est liberale.
Terrium, oris deprauatio, non digna nobis. Quartum, obscœ-
nitas, non solum non foro digna, sed vix conuiuii liberorum.
Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ
sunt, quæ aut in re, ut antè diuisi, posite videntur esse, aut in
verbo. Nam quod quibuscunque verbis dixeris, facetum tamen
est, re continetur: quod mutatis verbis, habet leporem omnem.
Ambiguae sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non
in re: sed non sæpè magnum risum mouent, magis ut bellæ, &
literatè dicta laudantur: ut in illum Titium, qui, cum studiosè
pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur,
gregalèsque eum in campum non venisse requirerent, excusauit.

Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium.

Quid? Decius Nuculam, an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granus non esse sextantis. Et si queritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maximè excellit, sed

risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id

quidem, ut antè dixi, vel maximè: ingeniosi enim videtur

vim verbi in aliud atq; ceteri accipiant, posse ducere: sed ad-

mirationem magis quàm risum mouet, nisi, si quando incidit in

aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem. sed scitis

esse notissimum ridiculi genus, cùm aliud expectamus, aliud di-

citur hic nobismet ipsis noster error risum mouet. Quod si admi-

stum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nenum vide-

tur esse misericors ille, qui indicatum duci videns, perconta-

tur ita,

Quanti adductus? mille numum.

Si addidisset tantummodo, ducas licet: esset illud genus ridiculi

præter expectationem: sed quia addidit,

Nihil addo, ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem vi-

detur salsissimus. Hoc tum est venustissimum, cùm in alteratio-

ne arripitur ab aduersario verbum, & ex eo, ut à Catulo in

Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacecessit, infligitur. Sed,

cùm plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quadam

subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit, in quo ut

ea, quæ sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arces-
 silum dictum putetur) permulta tamen acutè dicemus. Alte-
 rum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod
 in litera positum Græci vocant *ἁπομυξία*, ut Nobiliorem,
 mobiliorem Cato: aut ut idem cum cuidam dixisset, Eamus
 deambulatum: & ille Quid opus fuit de? Immo verò, inquit,
 quid opus fuit te? Aut eiusdem responsio illa, si tu, & aduersus,
 & auersus impudicus es. Etiam interpretatio nominis habet
 acumen, cum ad ridiculum conuertas, quamobrem ita quis vo-
 cetur, ut ego nuper Nummium diuitem, ut Neoptolemum
 ad Troiam, sicillum in campo Martio nomen inuenisse. Atque
 hæc omnia verbo continentur. Sæpè etiam versus facetè inter-
 ponitur, vel ut est, vel paululum immutatus: qui aliqua pars
 versus: ut Statius Scauro stomachanti, ex quo sunt nonnulli,
 qui tuam legem de ciuitate natam, Crasse, dicant.

St, tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater nec ma-
 ter sit,

Tanta confidentia es? auferre istam nunc superbiam.

Nam in Cælio sanè etiam ad causam utile fuit tuum illud
 Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, &
 haberet filium delicatiorem, abeunte iam illo,

Sentim senem esse tactum triginta minis? In hoc genus con-
 iiciuntur proverbia: ut illud, Scipionis, cum Asellus omneis
 provincias stipenda merentem se peragrasse gloriaretur, Agas
 asellum; & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis,

non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur.

non in re, sed in verbis
Est etiam in verbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad
tota sententia animi voluisse sed pauca tantum, verba cotidie habere
verbum, non ad sententiam, rem accipere videre: ex quo uno
que tunc in re exprimitur carum, minus per antiquum, sed in
genere totus est Tutor: minus vetus oppido ridiculus. Sed ab eo
de minus sed oratorum tradantur à minis, tantum genus huius ridiculi insigni aliqua, & nota

re notari volo re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse,
qui te probatatur esse in grano de amica fide, si ad te
nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te
multo ante quibus utitur quod dixit bene ante lucem venisset: tu vero, inquis, molestus non eris.
illud a me sed a fine deploro fidei dixit, Crasse quasi in
Iubebis igitur te, inquit suscitari? & tu certe negaras te mo-
amudat de amica deploro sed tantum de illa audis non tibi in lestum futurum. Ex eodem hoc verus illud est, quod aiunt

in rem de illud Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua re-
de suffragio, qui confiteretur, qui pro se potius de illud nunciaret Accidinum consulem, praecoque dixisset, Dic de L.

Maluginensis dixit quasi, non tibi Manlio: Virum bonum, inquit egregiumque ciuem esse arbi-

quod dixit, si quia tibi moris de quia tibi moris, si quia tror. Ridiculè etiam illud L. Porcius Nasicus Censori Catoni,
quod dixit, de solium formula, illud tibi, hoc talis, quod illud, no dixit cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non her-
sententia, sed verba exoptant cule, inquit, ex animi tui sententia. Haec aut frigida sunt, aut
sententia, si fallitur de potestatis tum salsa, cum aliud est expectatum. Natura enim nos (ut ante
de potestatis, in re, in re, in re, si fallitur, sed no fallit dixi) poster delectat error, ex quo cum quasi decepti sumus ex-
monimus, de illud, si quia, no, de illud pectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quae aut ex im-

Allegoria quae in potestatis mutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut
partis orationis aliud ex inuersione verborum. Ex immutatione, ut olim Ruscum
in oblatu, no qui, in oblatu, annor, magister, in oblatu legem ferret annalem, dissuasor M. Sexilius, Dic mihi in-
non, de illud, de illud, de illud, de illud, de illud quit, M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus
male, no, de illud, de illud, de illud, de illud, de illud es, ut ceteris fecisti? Et sementem feceris, ita metes, inquit.

Ex

locutione posita, si quia
continua, de illud, de illud, de illud, de illud, de illud

si quia, de illud, de illud, de illud, de illud, de illud
si quia, de illud, de illud, de illud, de illud, de illud

Ex translatione autem, ut cum Scipio ille maior Corinthiis sta-
 tuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum,
 armates dixit displicere. Inuertuntur autem verba, ut Cras-
 sus apud M. Perpernam iudicem pro Aculeone cum diceret,
 aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Helvius Lamia de-
 formis, ut nostis: qui, cum interpellaret odiose, Audiamus in-
 quit, pulchellum puerum, Crassus. Cum esset arrisum, Non
 potui mihi, inquit Lamia, formam ipse fingere, ingenium po-
 tui tum hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam arri-
 sum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, ut in grauib.
 sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum materiam aliam esse
 ioci, aliam seueritatis: grauium autem, et iocorum unam esse
 rationem. Ornant igitur in primis orationem verba relata
 contrarie, quod idem genus est saepe etiam facetum. ut Sergius
 ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribuno pleb. ferret fa-
 miliares suos, et dixisset Libo, Quando tandem Galba de tri-
 clinio tuo exiis? Cum tu, inquit, de Cubiculo alieno. A quo
 genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metel-
 lo, Villam in Tyburte habes, cortem in palatio. Ac verborum
 quidem genera, quae essent faceta dixisse me puto. Rerum plu-
 ra sunt, eaq; magis (ut dixi ante) ridentur, in quibus est narra-
 tiones sane difficilis. Exprimenda enim sunt, et ponenda an-
 te oculos ea, quae videantur et verisimilia, quod est proprium
 narrationis, et quae sint, quod ridiculi proprium est, subturpia:
 cuius exemplum, ut breuissimum, sit sane illud quod ante po-

sui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus ascribamus etiam nar-
 rationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia. Ve-
 cum Sex. Titus se, Cassandram esse diceret, Multos, inquit,
 Antonius, possum tuos Aiaces, Oileos nominare. Est etiam ex
 similitudine, quae aut collationem habet, aut tanquam imagi-
 nem. Collationem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum in-
 numerabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam, id-
 Scaurus tenuitate Magi redargueret, Erras, inquit, Scaure:
 ego enim Magium non conseruasce dico, sed tanquam nudus
 nuces legeret, in ventrem abstulisse. Ut illud M. Cicerio senex
 huius viri optimi nostri familiaris pater, nostros homines similes
 esse Syrorum venalium, ut quisque optime Gracae sciret, ita esse
 nequissimum. Valde autem videntur etiam imagine, quae fere
 in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum
 similitudine turpioris: ut meum illud in Helmius Manciam,
 Iam ostendam cuiusmodi sis: cum ille, Ostende quaso, demon-
 stravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub
 nodis distortum, eiectione lingua, buccis fluentibus. Risus est com-
 motus, nihil tam Manciae simile visum est. Ut cum Testio Pe-
 nario mentum in dicendo intorquenti, tum ut diceret, si quid
 Veller, si nucem fregisset. Et iam illa, quae minuendi, aut agen-
 di causa ad incredibilem admirationem afferuntur, velut tu,
 Crasse, in concione, ita sibi ipsam magnum videri Memmiam,
 ut in forum descendens, caput ad fornicem Fabij demitteret.
 Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam

cum stomacharetur cum C. Metello dixisse dicitur, Si quin-
 sam pareret mater eius, asinum fuisse paritaram. Arguta e-
 riam significatio est cum parare, & sepe verbo res obscura,
 & latens illustratur: ut cum C. Fabritio P. Cornelius, homo,
 ut existimabatur, auarus, & furax, sed egregie fortis, & bo-
 nus Imperator gratias ageret, quod se homo inipicus consu-
 lem fecisset, bello praesertim magno, & gravi: Nihil est, quod
 mihi gratias agas, inquit, si malui compilari, quam venire. Vt
 Asello Africanus obicienti lustrum illud infelix. Noli, inquit,
 mirari: is enim, qui te ex arariis exemit, lustrum condidit, &
 taurum immolauit. Tanta suspicio est, ut religione ciuitatem
 obstrinxisse videatur Minninus, quod Asellum ignominia le-
 uarit. Urbana etiam dissimulatio est, cum alia dicuntur, ac sen-
 tias: non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut
 Lamia Crassus, sed cum toto genere orationis seuerè ludas, &
 cum aliter sentias, ac loquere: ut nosser Scauola Septumelio
 illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repen-
 sum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret: Quid tibi
 vis, inquit, insanè? tanta malorum est multitudo ciuium, ut
 tibi ego hoc confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad
 maximas pecunias esse venturum. In hoc genere Fannius
 in annalibus suis Africanum hunc Emilianum dicit fuisse,
 & eum Graco verbo appellat eipora. Sed vii ferunt, qui
 melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimu-
 lantiæque longè lepore, & humanitate omnibus praestitisse.

Genus est prelegans. Cum gravitate salum cumq; oratoris dictionibus tum urbanis sermonibus accommodatum: Et hercule omnia haec, quae à me de facetiis disputantur, non maiora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solum dicere, P. Mummius cuius temporis hominem esse, sic profecto res se habet, nullum ut sit vitia tempus, in quo non deceat leporem, humanitatēq; versari. Sed redeo ad cetera. Est huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: Ut cum Africanus Censor tribu movebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, cum ille se custodiae causa diceret in castris remansisse, quereretque, cur ab eo notaretur. Non amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliquid excipias, atq; ille vult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento amisso, arcem tamen Liuius retinisset, multaue ex ea praetia praecleara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretq; eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, Quidni, inquit meminierim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine sapē ridicula non solum minimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis. Homo fatuus, postquam rem habere cepit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? Vxor similis medius fidius.

qui militat in castris

Forma
comit

Quando ad aquas fuit nunquam est mortuus. Genus hoc
 lenius & ut dixi, mimicum: sed habet, nonnunquam aliquid
 etiam apud nos loci, ut vel non stultus quasi stultè cum sale di-
 cat aliquid, ut tibi, Antoni Manciat, cum audisset te Censo-
 rem à M. Duronio de ambitu postulat, Aliquando, inquit,
 tibi tuum negotium agere licebit. Valde hæc ridentur, & her-
 cule omnia, quæ à prudentibus quasi per dissimulationem non
 intelligendi subabsurde falseque dicuntur. Ex quo genere est e-
 tiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qua-
 lem existimas, qui in adulterio deprehenditur, tardum. Ut ego,
 qui in dilectu, Metello, cum excusationem oculorum à me non
 acciperet, & dixisset, tu igitur nihil vides? Ego verò, inquam,
 à porta Exquilina video villam tuam. Illud Nasica, qui,
 cum ad poetam Ennium venisset, eiq; ab ostio querenti En-
 nium, ancilla dixisset domini non esse, Nasica sensit illam domini
 insu dixisse, & illū intus esse: paucis post diebus cum ad Nasi-
 cam venisset Ennius, & cum à ianua quæreret, exclamat Na-
 sica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco vo-
 cem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum
 te quærerem, ancilla tuæ credidi, te domi non esse, tu mihi non
 credis ipsi? Est bellum illud quoq; ex quo is, qui dixit, irride-
 tur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consula-
 ris, qui adolescentulus male audisset, festino homini Egilio, qui
 videretur mollior, nec esset, dixisset,
 Quid in Egilia mea,

Quando ad me venis cum tua colu *Quando ad me venis cum tua colu*

Non pol (inquit) audeo:

Nam me ad famosas vetuit mater accedere. Salse sunt etiam

quae habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est

illud Siculi, cui cum familiaris quidam quaereretur, quod dixe-

ret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da

mih ex ista arbore, quos seram surculos. in eodem genere est

quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo

misericiordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit

hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem,

inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua

miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent sto-

machosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non

sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum il-

lud est apud Nauium.

Quid ploras pater? Mirum nescientem, condemnatus sum,

Huius generi contrarium est ridiculi genus patientis, ac leniti:

ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille

diceret, Cape: rogauit, nunquid aliud ferret praeter arcam?

Etiams stultitia salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui prator

Scipio patronum causa dabat hospitem suum, hominem nobi-

lem, sed admodum stultum. Quae, inquit, prator, aduersario

meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent

illa etiam, quae coniectura explanantur longe aliter, atq; sunt,

sed acutè, atq; concinnè: ut cum Scaurus accusaret Rutilium

Qua sum de libris suis
perdubia conge
quando ad me
sum tua lana et colu

Quando ad me venis cum tua colu
Non pol (inquit) audeo:
Nam me ad famosas vetuit mater accedere. Salse sunt etiam

quae habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est
illud Siculi, cui cum familiaris quidam quaereretur, quod dixe-

ret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da
mih ex ista arbore, quos seram surculos. in eodem genere est

quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo
misericiordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit

hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem,
inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua

miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent sto-
machosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non

sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum il-
lud est apud Nauium.

Quid ploras pater? Mirum nescientem, condemnatus sum,
Huius generi contrarium est ridiculi genus patientis, ac leniti:

ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille
diceret, Cape: rogauit, nunquid aliud ferret praeter arcam?

Etiams stultitia salsa reprehensio: ut ille Siculus, cui prator
Scipio patronum causa dabat hospitem suum, hominem nobi-

lem, sed admodum stultum. Quae, inquit, prator, aduersario
meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. Mouent

illa etiam, quae coniectura explanantur longe aliter, atq; sunt,
sed acutè, atq; concinnè: ut cum Scaurus accusaret Rutilium

Qua sum de libris suis
perdubia conge
quando ad me
sum tua lana et colu

Quando ad me venis cum tua colu
Non pol (inquit) audeo:
Nam me ad famosas vetuit mater accedere. Salse sunt etiam

quae habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est
illud Siculi, cui cum familiaris quidam quaereretur, quod dixe-

ret uxorem suam suspendisse se de ficu: Amabo te, inquit, da
mih ex ista arbore, quos seram surculos. in eodem genere est

quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epilogo
misericiordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit

hunc, videreturne misericordiam mouisse. Ac magnam quidem,
inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua

miseranda visa sit. Me quidem hercule valde illa mouent sto-
machosa ridicula, non cum a moroso dicuntur: tum enim non

sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum il-
lud est apud Nauium.

Quid ploras pater? Mirum nescientem, condemnatus sum,
Huius generi contrarium est ridiculi genus patientis, ac leniti:

ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille
diceret, Cape: rogauit, nunquid aliud ferret praeter arcam?

ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsum tulisset. ^{in eius tabulis ostenderet literas A. F. P. R. idque diceret esse.}
^{Actum fide P. Rutili:} Rutilius autem, ^{Ante factum, post} ^{relatum:} C. Cannius eques Rom. cum Rupo adesses, esset neu-
^{rum illis literis declarari.} Quid ergo, inquit Scaurus. ^{Emi-}
^{lius fecit, plectitur Rutilius.} Ridentur etiam discrepantia. Quid
^{huic abest, nisi res et virtus?} Bella etiam est familiaris repre-
^{hensio quasi errantis:} ut cum obiurgavit Albius, Granium,
^{quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum videretur,}
^{et valde absoluto Scauola, gauderet, neq; intelligeret contra}
^{suas tabulas esse iudicatum.} Huic similis est etiam admonitio
^{in consilio dando familiaris:} ut, cum patrono malo, cum vo-
^{cem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigi-}
^{dum biberet, simul ac domum redisset:} Perdam, inquit, vo-
^{tem, si id fecero.} Melius est, inquit, quam reum. Bellum e-
^{tiam est, cum quod cuique sit consentaneum, dicitur:} ut cum
^{Scaurus nonnullam haberet inuidiam ex eo, quod Phrygio-}
^{nus Pompeii locupletis hominis bona sine testamento possi-}
^{deret, sederetque aduocatus reo Bestia, cum funus, quod-}
^{dam duceretur, accusator C. Memmius, Vide inquit, Scau-}
^{te, mortuus rapitur, si potes esse possessor.} Sed ex his om-
^{nibus nihil magis ridetur, quam quod est prater expecta-}
^{tionem: cuius innumerabilia sunt exempla: ut Appij maio-}
^{ris illius, qui in senatu cum ageretur de agris publicis, et de}
^{lege Thoria, et promeretur Lucilius ab iis, qui a pecore}

eius depasci agros publicos dicerent: Non est, inquit, Lucili
 pecus illud, erras: (defendere Lucilium Videbatur) ego libe-
 rum puto esse: qua lubet pascitur. Placet etiam mihi illud Sci-

pionis illius, qui T. Gracchum pertulit. cum ei M. Flaccus
 multis probris obiectis, P. Mutium iudicem tulisset, Eiero, in-
 quit, iniquus est: cum esset, ad murmuratum: Ah, inquit, Pa-
 tres conscripti: non ego mihi illum iniquum eiero, verum omni-
 bus. Ad hoc verò Crassi nihil facetius, cum lasisset testis Si-

lus Pisonem, quod se in eum audisse dixisset. Potest fieri, in-
 quit, Sile, ut is, unde te audisse dicis, iratus dixerit. Annu-
 it Silus. Potest etiam, ut tu non rectè intellexeris. Id quoque toto

capite annuit, ut se Crasso daret. Potest etiam fieri, inquit, ut
 omnino, quod te audisse dicis nunquam audieris. Hoc ita pra-
 ter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret.

Huius generis est plenus Nevius, et iocus est familiaris.

Sapiens si algebis, tremes. Et alia permulta. Sapere etiam facere concedas aduersario id-
 ipsum, quod tibi ille detrahit: ut C. Laelius, cum ei quidam ma-

lo genere natus diceret indignum esse suis maioribus, At her-

cule, inquit, tu tuis dignus. Sapere etiam sententiosè ridicula di-

cuntur, ut M. Cincius, quo die legem de donis. Et muneribus

tulit, cum C. Cento prodisset, et satis contumeliosè. Quid fers

Cinciole, quæsisset: Et emas, inquit, si vis velis. Sapere

tiam, falsè quæ fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus,

cum ceteris in campo exercentibus, in herba ipse recubisset,

Vellem

Suam in maiorem partem
 caput in liquiditate
 animi conseruauit

malis vici
 malum omnium
 Inducunt

Vellem hoc esset, inquit, laborare. *Salsum est etiam queren-*

zibus, & quasi percontantibus lentè respondere, quod nolent:

ut Censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ade-

misset, amiciq; cum vociferarentur, & quærerent, quid ille pa-

tri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum opti-

mus colonus, paucissimus, modestissimus, frugalissimus esset:

Me istorum, inquit, nihil credere. Colliguntur à Græcis alia

nonnulla, extirpationes, admirationes, minationes. Sed hæc

ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. nam illa,

quæ verberatione, & vi continentur, certa ferè, ac definita

sunt: quæ plerunque, ut antè dixi, laudari magis, quàm ri-

deri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia,

partibus sunt innumerabilia, generibus pauca: expectationi-

bus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum

ridiculè indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatio-

ne, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus mo-

uentur. Itaque imbuendus est is, qui iocose vult dicere, quasi

natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cuius-

que modi genus ridiculi, vultu etiam, accommodetur: qui qui-

dem quo seuerior est, & tristior, ut impte, Crasse, hoc illa quo-

que, quæ dicuntur, saliora videri solent. Sed iam tu, Anto-

ni, qui hoc diuersorio sermonis tui, libenter acquieturum te esse

dixisti, tanquam in Pontinum diuerteris, neque amœnum, ne-

que salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiescisse &

iter reliquum conficere pergas. Ego verò atque hilarè quidem

à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam auda-
 cior factus sum ad iocandum. Non enim vereor, ne quis me in
 isto genere leniorem iam putet: quoniam quidem tu Fabricios
 mihi autores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos pro-
 tulisti. Sed habetis ea quæ voluistis ex me audire: de quibus qui-
 dem accuratius dicendum & cogitandum fuit: nam cetera fa-
 cilia sunt, atque ex iis, quæ iam dicta sunt, reliqua nascantur
 omnia. Ego enim, cum causam sum aggressus, atque omnia co-
 gitando, quoad facere potui, persecutus, cum & argumenta
 causa, & eos locos, quibus animi iudicium conciliantur, & illos,
 quibus permouentur, vidi, atque cognoui: tum constiuo, quid
 habeat quæque causa boni, quid mali. nulla enim ferè res po-
 test in dicendi disceptationem, aut controuersiam vocari, quæ
 non habeat utrumque: sed quantum habeat id refert. Mea au-
 tem ratio in dicendo hæc esse solet, ut boni quod habeat, id am-
 plectar, exornem, exaggerem, ibi commorer, ibi habitem, ibi
 hæream: a malo autem, viri quoque causa ita recebam, non ut id
 me defutere appareat, sed ut totum bono illo ornando, & au-
 gendo dissimulatum obruatur. & si causa est in argumentis,
 firmissima quæque maxime tuetur, siue plura sunt, siue aliquod
 unum: sin autem in conciliatione, aut in permotione causa est,
 ad eam me potissimum partem, quæ maxime commouere ani-
 mos hominum potest, confero. Summa denique huius generis
 hæc est, ut si in refellendo aduersario firmior esse oratio, quam
 in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum conferam

orationem
 orationem

oportet enim si apparuerit
 si ratio aliqua
 si ratio aliqua

si ratio aliqua
 si ratio aliqua

rela: sin nostra facilius probari, quàm illa redargui possint.

abducere animos à contraria defensione, & ad nostram conor

traducere. Duo denique illa, quæ facillima videntur quoniam

quæ difficiliora sunt non possum, mihi pro meo iure sumo. V.

num ut molesto, aut difficili argumento, aut loco nonnunquam

omnino nihil respondeam, quod forsitan aliquis iure irriserit:

quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea

nunc, non de aliorum facultate disputo: confiteorque me si quæ

premat res vehementius, ita concedere solere, ut non modò non

abiecto, sed ne reiecto quidem scuto, fugere videar: sed adhi-

bere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugna

similem fugam; consistere verò in meo presidio, sic, ut non fu-

giendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar. Alterum

est illud, quod ego oratori maximè cauendum, & propiden-

dum puto, quòdque me sollicitare summè solet: non tam ut pro-

sim causis elaborare soleo, quàm ut ne quid obsim: nam quin

enitendum sit in utroque, sed tamen multo est turpius oratori,

nocuisse videri causæ, quam non profuisse. Sed quid hoc loco

vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contem-

nitis? Minimè, inquit ille, sed Cæsar de isto ipso quiddam velle

dicere videbatur. Me verò lubente, inquit Antonius, dixe-

rit, siue refellendi causa, siue querendi. Tum Iulius, Ego

meherculè, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore

sic predicarem, unum te in dicendo mihi videri rectissimum

propriumque hoc esse laudis tuae, nihil a te unquam esse dictum,
 quod obesset ei, pro quo diceres: idque memoria teneo, cum mi-
 hi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te in-
 stitutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam,
 dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam,
 quod non solum, quod opus esset, diceres: tum illum mihi re-
 spondere memini, cetera in te summe esse laudanda, illud ve-
 ro improbi esse hominis, et perfidiosi, dicere quod alienum es-
 set, et noceret ei, pro quo quisque diceret: quare re non sibi eum
 disertum, qui id non faceret videri, sed improbum, qui face-
 ret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstrares velim, quare
 tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil
 tibi in oratore maius esse videatur. Dicam equidem, Caesar,
 inquit, quid intelligam, sed et tu, et vos omnes hoc, inquit,
 memento, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui,
 sed de exercitationis, et consuetudinis meae mediocritate. Cras-
 si quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenii, ac singu-
 laris: cui quiddam porrenti simile esse visum est posse atque
 inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque
 ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturam, cuius tan-
 ta vis ingenii est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra
 se ipsum sit dicere. sed ego non de praestanti quadam, et exi-
 mia, sed propè de vulgari, et communi prudentia disputo. Ut
 apud Gracos fertur incredibili quadam magnitudine consilii,
 atque ingenii Atheniensis ille fuisse Themistocles, ad quem qui-

dam doctus homo, atque in primis eruditus, accessisse dicitur,
 eique artem memoriae, quae tum primum proferebatur, polli-
 citum esse se traditurum. cum ille quasisset quidnam illa ars ef-
 ficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset, &
 ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum si
 se obliuisci, quae vellet, quam si meminisse docuisset. Vides ne
 quae vis in homine acerrimi ingenij, quam potens, & quanta
 mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, ni-
 hil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere
 potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius,
 quod meminisse nollet, quam quod semel audisset, videretur,
 meminisse. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum me-
 moriae nobis opera danda non est, neque illa mea cautio, & ti-
 miditas in causis propter praestantem prudentiam Classi ne-
 gligenda est. Vterque enim istorum non mihi attulit aliquam,
 sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in
 causis, in omni parte orationis circumspectiunda, ne quid offen-
 das, ne quod irruas. Saepè aliquis testis, aut non laedit, aut mi-
 nus laedit, nisi laceatur: oratorem, urgent advocati, ut inue-
 hamur, ut maledicamus, denique ut interrogemus. Non mo-
 ueor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam asse-
 quor laudem. Homines enim imperiti facilius quod stultè di-
 xeris, reprehendere, quam quod sapienter tacueris laudare pos-
 sunt. Hic quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si non
 lenem testem laeseris? Habet enim & voluntatem nocendi in ira.

^{propter} ~~cuncta~~ ^{vim in ingenio} ~~vim in ingenio~~ ^{et pondus in vita} ~~et pondus in vita~~ ^{Nec si hoc Cras-}
^{sus non committit} ~~sus non committit~~ ^{ideo non multi} ~~ideo non multi ^{et sepe committunt} ~~et sepe committunt~~ ^{Quo-}
^{quidem mihi videri turpius nihil solet quam} ~~quidem mihi videri turpius nihil solet quam~~ ^{cum ex oratoris} ~~cum ex oratoris
^{dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur} ~~dicto aliquo, aut responso, aut rogato, sermo ille sequitur~~ ^{Occi-}
^{dit ille?} ~~dit ille?~~ ^{Aduersariumne?} ~~Aduersariumne?~~ ^{Immo vero, aiunt, se et eum, quem}
^{defendit} ~~defendit~~ ^{Hoc Crassus non putat nisi perfidia occidere posse} ~~Hoc Crassus non putat nisi perfidia occidere posse~~
^{ego autem sapissime video in causis aliquid facere homines mi-} ~~ego autem sapissime video in causis aliquid facere homines mi-~~
^{nime malos} ~~nime malos~~ ^{Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere} ~~Quid illud, quod supra dixi, solere me cedere~~
^{ut planius dicam fugere ea, quae etiam valde causam meam} ~~ut planius dicam fugere ea, quae etiam valde causam meam~~
^{premerent? cum id non faciunt alij, versanturque in hostium ca-} ~~premerent? cum id non faciunt alij, versanturque in hostium ca-~~
^{stris, ac sua praesidia dimittunt: mediocriterne causis nocent,} ~~stris, ac sua praesidia dimittunt: mediocriterne causis nocent,~~
^{cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sa-} ~~cum aut aduersariorum adiumenta confirmant, aut ea, quae sa-~~
^{nare nequeunt exulcerant?} ~~nare nequeunt exulcerant?~~ ^{Quid, cum personarum, quas de-}
^{fendunt, rationem non habent?} ~~fendunt, rationem non habent?~~ ^{Si quae sunt in his inuidiosa,}
^{non mitigant extenuando, sed laudando, et efferendo inuidio-} ~~non mitigant extenuando, sed laudando, et efferendo inuidio-~~
^{siora faciunt, quantum est in eo tandem mali?} ~~siora faciunt, quantum est in eo tandem mali?~~ ^{Quid si in homi-}
^{nes charos iudicibusque incundos, sine ulla praemunitione oratio-} ~~nes charos iudicibusque incundos, sine ulla praemunitione oratio-~~
^{nis acerbius, et contumeliosius inuebare, nonne abs te iudices} ~~nis acerbius, et contumeliosius inuebare, nonne abs te iudices~~
^{ab alienes?} ~~ab alienes?~~ ^{Quid si quae vitia, aut incommoda sunt in aliquo}
^{iudice vno, aut pluribus ea tu in aduersariis exprobranda, non} ~~iudice vno, aut pluribus ea tu in aduersariis exprobranda, non~~
^{intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est?} ~~intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est?~~ ^{Quid}
^{cuius pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare in-} ~~cuius pro altero dicas, litem tuam facias, aut laesus efferare in-~~
^{cundia, causam relinquant, nihilne noceas?} ~~incundia, causam relinquant, nihilne noceas?~~ ^{In quo ego, non quo}
^{libenter male audiam, sed quia causam non libenter relinquo,} ~~libenter male audiam, sed quia causam non libenter relinquo,~~
^{nimum patiens, et lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpit-} ~~nimum patiens, et lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpit-~~
^{ius, qui a te bona summi, si non amici, ut pro Crasso, qui} ~~ius, qui a te bona summi, si non amici, ut pro Crasso, qui~~
^{pro causam debam, quod patronum qui de se ipso} ~~pro causam debam, quod patronum qui de se ipso~~~~~~

ad munus istud non petes, non adversarium. Ex
 obiurgabam, quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex
 quo etiam illud assequor, ut si quis mihi maledicat, perculans,
 aut plane insipius esse videatur. In istis autem argumentis si
 quid posueris aut aperte falsum, aut ei quod dixeris, dicturus-
 ve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum
 ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea sola in
 hoc versari semper (dicam enim saepius) si possim, ut boni ali-
 quid efficiam dicendo; sin id minus, ut certe ne quid mali. Ita-
 que nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante lauda-
 bas, ad ordinem, collocationemque rerum, ac locorum: cuius ra-
 tio est duplex, altera quam affert natura causarum: altera, quae
 oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid
 ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, post, ut eam pro-
 bebamus, nostris praesidiis confirmandis, contrariis refutandis, de-
 inde ut concludamus, atque ita peroremus: hoc dicendi genus
 natura ipsa praescribit. Vt vero statuamus ea quae probandi, do-
 cendi, persuadendi causa dicenda sunt quemadmodum compona-
 mus, id est vel maxime proprium oratoris prudentiae. Multa enim
 occurrunt argumenta, multa quae in dicendo profutura videan-
 tur: sed eorum partim ita levia sunt, ut contempnenda sint: partim
 etiam si quid habent adiuventi, sunt nonnunquam eiusmodi,
 insit in eis aliquid vitij, neque tanti sit illud quod prodesse videa-
 tur, ut cum aliquo malo coniungatur. Quae autem sunt utilia
 atque firma, si ea tamen (ut saepe fit) valde multa sunt: ea quae ex his
 aut levisima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror.

oportere, atque ex oratione remeueri. Equidem cum colligo ar-
 gumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expen-
 dere. Et quoniam, quod saepe iam dixi, tribus rebus omnes ad
 nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut concilian-
 do, aut permouendo: una ex tribus his rebus res pra nobis est
 ferenda, ut nihil aliud nisi docere velle videamur: reliquae duae,
 sicut sanguis in corporibus, sic ille in perpetuis orationibus fuisse
 esse debent. Nam ^{post narrationem} et principia, ^{et} ceterae partes orationis,
 de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magno-
 perere debent, ut ad eorum mentes apud quos agitur mouendas,
 permanere possint. Sed his partibus orationis, quae etsi nihil
 docent argumentando, persuadendo tamen, et commouendo
 proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus
 et in exordiando, et in perorando: digredi tamen ab eo quod
 proposueris, atque agas permouendorum animorum causa, sa-
 pe utile est. Itaque vel narratione exposita saepe da-
 tur ad commouendos animos digrediendi locus, vel argu-
 mentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utraque
 loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam,
 recte id fieri potest: haecque causae sunt ad arguendum et ad or-
 nandum grauissima atque plenissima, quae plurimos exitus
 dant ad eiusmodi digressionem, ut iis locis uti liceat, quibus a-
 nimorum impetus eorum qui audiunt, aut impellantur, aut
 reflectantur. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui quae mi-
 nimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque er-
 rare

etiam in illo reprehendo eos, qui quae minimè firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque er-
 rare

^{Iudiciorum causa} rare arbitror, qui, si quando ^{id quod} id quod mibi nunquam placuit)
^{plures adhibebant patronos, uti quemque minimum putant} plures adhibebant patronos, uti quemque minimum putant
^{esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut} esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut
^{eorum expectationi qui audiunt, quam celerrime succurratur:} eorum expectationi qui audiunt, quam celerrime succurratur:
^{cui si initio satisfactum non sit, multo sit in reliqua causa la-} cui si initio satisfactum non sit, multo sit in reliqua causa la-
^{borandum. Male enim se res habet, quae non, statim ut dici} borandum. Male enim se res habet, quae non, statim ut dici
^{cepta est, melior fieri videtur. ergo ut in oratore optimus quis-} cepta est, melior fieri videtur. ergo ut in oratore optimus quis-
^{que sit in oratione firmissimum quodque sit primum: dum il-} que sit in oratione firmissimum quodque sit primum: dum il-
^{lud tamen in utroque teneatur, ut ea quae aequè excellant,} lud tamen in utroque teneatur, ut ea quae aequè excellant,
^{seruentur etiam ad perorandum: si quae erunt mediocria (nam} seruentur etiam ad perorandum: si quae erunt mediocria (nam
^{viriosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque} viriosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque
^{in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum} in gregem conijciantur. Hisce omnibus rebus consideratis, tum
^{denique id quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare,} denique id quod primum est dicendum, postremo soleo cogitare,
^{quo utar exordio. Nam si quando id primum inueniri nolui,} quo utar exordio. Nam si quando id primum inueniri nolui,
^{nullum mibi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vul-} nullum mibi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vul-
^{gare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum} gare, atque commune. Principia autem dicendi semper cum
^{accurata & acuta, & instructa sententiis, & apta verbis,} accurata & acuta, & instructa sententiis, & apta verbis,
^{tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim qua-} tum verò causarum propria esse debent. Prima est enim qua-
^{si cognitio & commendatio orationis in principio: quae conti-} si cognitio & commendatio orationis in principio: quae conti-
^{nuò cum qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mi-} nuò cum qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo mi-
^{rari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dede-} rari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dede-
^{runt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Phi-} runt, sed hominem in primis disertum, atque eruditum Phi-
^{lippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum} lippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut quod primum
^{verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium} verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, cum brachium

concalescerit, tum se solere pugnare. neque attendit, eos ipsos unde hoc simile ducat illas primas hastas ita iactare leniter, ut & venustati vel maximè seruiant, & reliquis viribus suis consulant. Neq; est dubium quin exordium dicendi vehemens & pugna non sapè esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vultus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione expectandum est, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet: sic omnia quæ fiunt, quæq; aguntur acerrimè lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. idcirco tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. Sic & facile reperietur. sumentur enim ex iis rebus quæ erunt vberriimæ vel argumentis, vel in iis partibus ad quas dixi digredi sapè oportere. Ita & mouenti aliquid afferent, cùm erunt penè ex intima defensione depromptæ, & apparebit eas non modò non esse communeis, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse. ^{quoddam exordium} Omne autem principium, ^{aut rei totius quæ agatur} aut rei totius quæ agatur, ^{significationem} significationem habere debet, ^{aut aditum ad causam} aut aditum ad causam & ^{communitionem} communitionem, aut quoddam

ornamentum, & dignitatem. Sed oportet ut adibus ac tem-
 plis vestibula & aditus, sic causis principia proportionem re-
 rum proponere. Itaque in parvis atque in frequentibus cau-
 sis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. Sed cum erit uten-
 dum principio (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex aduer-
 sario, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci decebit. Ex
 reo (reos appello quorum res est) quæ significant virum bonum,
 quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordiam dignum,
 quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, ius-
 dem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si nefanda, si
 præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna,
 si nova, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem apud
 quos agitur, ut benevolos, benèque existimantes efficiamus;
 quod agendo efficitur melius, quàm rogando. Est id quidem in
 totam orationem confundendum, nec minimè in extremam:
 sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam &
 attentum, commouent Græci, ut principio faciamus iudi-
 cem, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis pro-
 pria, quàm reliquarum partium: faciliora etiam in principijs,
 quod & attentum maxime sunt, cum omnia expectant, &
 dociles magis initiis esse possunt: illustriora enim sunt, quæ in
 principijs, quàm quæ in medijs causis dicuntur, aut arguendo,
 aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad iu-
 dicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur,

qui ad motus animorum confingendos inierunt in causa: quos ta-
 mem totos in principio explicari non oportebit, sed tantum im-
 pelli primo indicem leuiter, ut iam inclinatio reliqua incumbat
 oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti ora-
 tioni, ut non tanquam citharedi proœmium affectum aliquod,
 sed coherens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam
 nonnulli, cum illud meditati addiderunt, sic ad reliqua tran-
 seunt, ut audientiam sibi fieri velle videantur. Atque eius-
 modi illa praelusio debet esse non ut Samnitum, qui vibrent ha-
 stas ante pugnam quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut
 ipsis sententiis, quibus præluserunt, vel pugnare possint. Nar-
 rare verò rem quod breuiter iubent, si breuitas appellanda est,
 cum verbum nullum redundet: brevis est L. Crassi oratio: si
 tum est breuitas, cum tantum verborum est, quantum necesse
 est: aliquando id opus est, sed sæpè obest vel maxime in nar-
 rando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod
 eam virtutem, qua narrationis est maxime, ut iucun-
 da, & ad persuadendum accommodata sit, tollit. videtur
 illa, *Exempla causa*
 Nam is postquam excessit ex ephæbis, quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & seruili-
 percontatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio
 sororis: reliqua peruariè, iucundèq; narrantur, Quod si hanc
 breuitatem quæsisset,

Et hoc quoque sozore
 Chrysidis percontatio

Moribus, Calceis, equis, ad sepulchrum venimus, *in quo sepulchrum est*

In ignem posita est: *qui, hoc in ignem posita totam narrationem per se per se per se*
 in his fere decem versiculis totum conficere potuisset: quanquam
 hoc ipsum, Effertur, imus, concisum est, ita ut non breuitati
 seruitum sit, sed magis venustati. Quod si nihil fuisset, nisi,

In ignem posita est: tamen res tota cognosci facile potuisset:
 sed et festiuitatem habet narratio distincta personis, et inter-
 puncta sermonibus: est probabilius, quod gestum esse dicas,

cum quemadmodum actum sit, exponas: et multo apertius ad
 intelligendum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista bre-
 uitate percurritur. Apertam enim narrationem tam esse oportet,

quam ceteras: et hoc magis in hac elaborandum est, quod
 et difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in
 principio, aut in argumento, aut in purgando, aut perorando:

et maiore etiam periculo haec pars orationis obscura est, quam
 cetera: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius,

tantum id perit quod ita dictum est: narratio obscura totam
 obsecrat orationem, vel quod alia possis, semel si obscurius di-

xeris, dicere alio loco planius: narrationi unus est in causa lo-
 cus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine

temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quan-
 do utendum sit, aut non sit narratione, id est consilij: neque

enim, si nota res est, nec si non dubium sit quid gestum sit, nar-
 rari oportet: nec, si aduersarius narrauit nisi si refellemus: ac,

si quando erit narrandum, ne illa quæ suspicionem, & crimen
 efficient, contrāq; nos erunt acriter persequamur, & quicquid
 poterit, detrahāmus: ne illud quod Crassus, si quando fiat per-
 fidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidar.
 Nam ad summam totius causæ pertinet, causæ, an contra de-
 monstrata res sit: quod omnis orationis reliquæ fons est narra-
 tio. Sequitur ut causa ponatur: in quo videndum est quid in
 controuersiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta
 causæ coniuncta. Et infirmandis contrariis, & tuis confirman-
 dis. Namque una in causis ratio quædam est eius orationis,
 quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem &
 confirmationem & reprehensionem querit: sed quia neque re-
 prehendi quæ contrā dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, ne-
 que hæc confirmari, nisi illa reprehendas: idcirco hæc & natu-
 ra, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia au-
 tem cōcludenda plerumq; rebus augendis, vel inflammando iu-
 dice, vel mitigando: omniaq; cum superioribus orationis locis,
 tum maxime extremo, ad mentes iudicum quā maxime per-
 mouendas, & ad utilitatem nostram. Vocandas, conferenda
 sunt. Neque sanè iam causā videtur esse, cur secernamus ea
 præcepta quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus.
 Sunt enim pleraq; communia: sed tamen suadere aliquid aut
 dissuadere, grauissima mihi videtur esse persona. Nam & sa-
 pientis est, consilium explicare suum de maximis rebus: & ho-
 nesti & disertī, ut mente prouidere, autoritate probare, ora-
 tionem pondere, ad id quod proponitur, apta conuolva omnia

36

ratione persuadere possit. Atque haec in senatu minore appa-
ratu agenda sunt. Sapiens enim est consilium multisque aliis
dicendi relinquendus locus: vitanda etiam ingenij ostentatio-
nisque suspicio. Concio capit omnem vim orationis, et gravi-
tatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est
optabilius, quam dignitas. Nam qui utilitatem putat, non
quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis sequatur
videt. Nemo est enim, praesertim in tam clara civitate, quin
putet expetendam maximè dignitatem: sed vincit utilitas ple-
runque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem qui-
dem posse retineri. Controversia autem inter hominum sep-
sentias, aut in illo est, Vtrum sit utilius: aut etiam, cum id
conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati con-
sulendum sit. Quia quia pugnare saepe inter se videntur:
qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum,
potentia, pecuniae, vestigalium, praesidij, militum, uti-
litates ceterarum rerum quarum fructum utilitate meti-
mur: itaque itemque incommoda contrariorum. Quia ad
dignitatem impellet, maiorum exempla, quae erunt vel cum
periculo gloriosa, colliget: posteritatis immortalem memo-
riam augebit: utilitatem ex laude nasci defendet, sem-
perque eam cum dignitate esse coniunctam. Sed quid fieri
possit aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in
utraque re maxime est quaerendum: inciditur enim omnis iam

quoniam iustitia. ^{quoniam iustitia} quatuor causis totidem medicinae opponuntur: cum obiurgatio,
 si est autoritas: cum admonitio, quasi lenior obiurgatio: cum
 promisso, si audierint, probaturos: cum deprecatio, quod est
 infirmum, sed nonnunquam utile. Nulla autem loco plus fa-
 ciliae prosunt, & celeritas, & breue aliquod dictum, nec sine
 dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam mul-
 tudo à tristitia, & saepe acerbitate, commodè ac breviter, &
 acutè & hilarè dicto deducitur. ^{transmissa a longi-} Expositi fere, ut potui vo-
 bis in utroque genere causatum, quae sequi solem, quae fuge-
 re, quae spectare, quaeq; omnino in causis ratione versari. Nec
 illud terris laudationum genus est difficile, quod ego initio
 quasi à preceptis nostris secreueram: sed quia & multa sunt
 orationum genera, & grauiora, & maioris copia, de quibus
 nemo fere præciperet: quod nos laudationibus non ita mul-
 tum uti solemus, totum hunc segregabim locum, ipsi enim
 Graeci magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicuius or-
 nandi, quam utilitatis huius forensis causa, laudationes scri-
 ptauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristi-
 des, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique
 laudantur. Nostra laudationes, quibus in foro utimur: aut
 testimonij breuitatem habent nudam atq; inornatam, aut scri-
 buntur ad funebrem concionem, quae ad orationis laudem mi-
 nimè accommodata est. Sed tamen quoniam est utendum ali-
 quando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni

III. ~~Latini~~ ~~impebri~~ ~~rustici~~ ~~qui~~ ~~non~~ ~~is~~ ~~non~~
 Africanum ~~anunculum~~ ~~laudanti~~ ~~scripsit~~ ~~Latius~~ ~~vel~~ ~~ut~~ ~~nos~~
~~et~~ ~~omnib~~ ~~locuti~~ ~~fortuna~~ ~~quod~~ ~~affert~~ ~~in~~
 metipsi ordinandi causa, Græcorum more, si quos velimus, lau-
 dare possimus, sit à nobis quoque tractatus etiam is locus. Per-
 spicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda.
 Genus, forma, vires opes, diuitia, ceteraque quæ fortuna det
 aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem,
 quæ deberi, virtuti vni putatur. Sed tamen quod ipsa virtus
 in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractan-
 da etiam in laudationibus hæc sunt natura et fortuna bona
 in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuis-
 se insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abun-
 dantiam fortune: ut opes et copia non superbiæ videantur
 ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem et mate-
 riam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, et
 sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes: qua-
 rum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim alie virtutes,
 quæ videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac
 beneficentia positæ, alie, quæ in ingenij aliqua facultate, aut
 animi magnitudine ac robore. Nam clementia, iustitia, beni-
 gnitas fides, fortitudo in periculis communibus, incunda est au-
 dictu in laudationibus. Omnes enim hæc virtutes non tam ipsis
 qui eas in se habent, quam generi hominum fructuose putan-
 tur: sapientia et magnitudo animi, quæ omnes res humane ge-
 runtur, tenues et pro nihilo putantur, et in excogitando vi-

quaedam ingenij, & ipsa eloquentia, admirationis habet non
 minus iucunditatis minus. Ipsos enim magis videtur quos
 laudamus, quam illos apud quos laudamus, ornare ac tuere: sed
 tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera virtutum:
 ferunt enim aures hominum cum illa quae iucunda & grata
 tum etiam illa quae mirabilia sunt, in virtute laudata. Et
 quoniam singularum virtutum sunt certa quaedam officia &
 munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur: erit ex-
 plicandam in laude iustitia, quid cum fide, quid cum equabi-
 litate, quid cum eiusmodi aliquo officio is qui laudabitur, fece-
 rit. Itemque in ceteris res gestae ad cuiusque virtutis genus &
 vim & nomen accommodabuntur. Gratissima autem laus eo-
 rum factorum habetur, quae suscepta videntur à viris fortibus
 sine emolumento ac premio. quae verò etiam cum labore & pe-
 riculo ipsorum, hac habent uberrimam copiam ad laudan-
 dum, quod & dici ornatissime possunt, & audiri facillime.
 Ea enim denique virtus esse videtur praestantis viri, quae est
 fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe
 gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri solet,
 tulisse casus, sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, reti-
 nisse in rebus asperis dignitatem. Neque tamen illa non or-
 nant habitus honores, decreta virtutis praemia, res gestae iudiciis
 hominum comprobatae: in quibus etiam felicitatem ipsam Deo-
 rum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumenda

~~partem~~ ~~liberandi~~ ~~de~~ ~~quod~~ ~~triginta~~ ~~partem~~ ~~liberandi~~
 autem res erant aut magnitudine preestabiles, aut nouitate pri-
 ma, aut genere ipso singulares: neque enim parua, neque vni-
 uersa, neque eiusmodi, neque eiusmodi, neque eiusmodi, neque eiusmodi
 tat, neque vulgares, admiratione aut omnino laude digna vi-
 deri solent. Est etiam cum ceteris praestantibus viris compa-
 ratio in laude praclara. De quo genere libitum est mihi paulo
 plura quam ostenderam dicere: non tam propter usum foren-
 sem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc
 videritis, si laudationes essent in oratoris officio, quod nemo ne-
 gat oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio
 effici non possit, esse necessariam. Jam vituperandi praecepta
 contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. Simul est
 illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose lauda-
 ri, sine virtute, nec improbum notari, ac vituperari sine vi-
 tiorum cognitione, satis insigniter atque asperere posse. Atque
 his locis et laudandi et vituperandi saepe nobis est utendum in
 omni genere causarum. Habetis de inueniendis rebus dispo-
 nendisque quid sentiam. Adiungam etiam de memoria, ut
 labore Crassum leuem, neque ei quicquid aliud, de quo differat,
 relinquam: nisi ea quibus haec exornentur. Perge vero, in-
 quit Crassus: libenter enim te cognitum iam artificem, ali-
 quandoque euolutum illis integumentis dissimulationis tuae, nu-
 datumque perspicio: et quod mihi nihil, aut quod multum re-
 linquis, percommode facis, estque mihi gratum. Jam istuc quan-
 tum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potesta-

te: si enim verè agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, in quemadmodum his satisfacias, videris. Sed ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, quanto The- mistocles fuit, ut oblivionis artem quam memoria malim: gra- tiàmque habeo Simonidi illi (hio, quem primum ferunt artem memoria protulisse. Dicunt enim, cum cenaret Cranone in

Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et

nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripsisset, in

quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta

et Pollucem fuissent, nimis illum sordidè Simonidi dixisse, se

dimidium eius ei quod pactus esset, pro illo carmine daturum,

reliquum à suis Tynidaridis, quos aequè laudasset, peteret, si

ei videretur. Paulò post esse ferunt nuntiatum Simonidi ut

prodiret: iuvenes stare ad ianuam duos quosdam, qui eum ma-

gnopere evocarent: surrexisse illum ipsam, prodisse, vidisse

neminem, hoc interim spatio conclasse illud ubi epularetur Sco-

pas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse:

quos cum humare vellent sui, neque possent obtritatos inter-

noscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset,

quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator vniuscuiusque

sepeliendi fuisse. Et acta re admonitus inuenisse fertur, ordi-

nem esse maxime qui memoria lumen afferret. Itaque iis qui

hanc partem ingenij exercerent, locos esse capiendos, et ea quæ

memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis

collocanda: sic fore, ut ordinem rerum, locorum ordo conserva-
 ret; res autem ipsas rerum effigies notaret: atque ut locis pro ce-
 ra simulacris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori me-
 moria fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet di-
 cere? tenere, quae didiceris in accipienda causa, quae ipse cogi-
 taris omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum
 verborum apparatus; ita audire vel eum unde dicas, vel eum
 cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas or-
 ationem, sed in animo videantur inscribere. Itaque soli qui me-
 moria vigent, sciunt quid, et quatenus, et quomodo dicturi
 sunt; cui responderint, quid supersit: idemque multa ex aliis
 causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt.
 Quare confiteor equidem huius boni naturam esse principem:
 sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum omnium. Sed
 haec ars tota dicendi, siue artis imago quae adam est, et similitu-
 do, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cuius ingenijs nostris
 pars nulla sit, pariat, et procreet, verum ut ea, quae sunt orta
 iam in nobis, et procreata, educet, atque confirmet. Verumta-
 men neque tam acri memoria fere quisquam est, ut non depor-
 sitis notatisque rebus ordinem verborum, aut sententiarum
 complectatur; neque verò tam hebeti, ut nihil hac consuetudine,
 et exercitatione adiuvetur. Vidit enim hoc prudenter
 siue Simonides, siue alius quis inveniit, ea maxime animis affi-
 gi nostris, quae essent à sensu tradita, atque impressa; acerrimum

qui nuncio quicquid. ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰

locis comprehendamus. Neque verum est quod ab inertibus dicatur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divinam propè memoriā, Athenis Carneadem, in Asia, quem vivere hodie aiunt, Sceptrium Metrodorum: quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenta memoria est, si est ulla naturalis, sed certè, si laet, euocanda est.

HABETIS sermonem benè longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certè, non nimis verecundi: qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum etas minus me fortasse mouere debuit, sed mihi ignoscetis profectò, si modo qua causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modò tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam, & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam, & copiam. Equidem hoc me affecutum puto, quod magno sum leuatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa ratio tua in causis diuinitas: nec enim te ista attingisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undiq; collegisse, usq; doctum partim

partim correxisse video, partim comprobasse. Neque eo mi-
nus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem, & dili-
gentiam admiror, & simul gaudeo iudicium animi mei com-
probari, quod semper statui neminem sapientiae laudem, &
eloquentiae sine summo studio, & labore, & doctrina conse-
qui posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut ti-
bi ignosceremus, si cognosceremus quae te causa in sermonem im-
pulisset? Quae est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum
adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem

gerere voluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusa-
tionem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel prudentius,
vel inuitus (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidio-
sus) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit di-
cere; consulatorem se esse hominem, & censorium? Eadem no-
stra causa est. An autem afferet? Quadriennio minor est.

An se nescire? Quae ego sero, quae cursim arripui, quae suc-
cisiuis operis, ut aiunt, iste a puero, summo studio, summis
doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etiam
ne dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens
fuit, quin speraret, aut melius, aut eodem modo se posse dice-
re, Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se un-
quam dicentem esse confideret. Quamobrem ne frustra hi ta-
les viri venerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille,
Vt ita esse concedam, inquit, Antoni, quae sunt longè secus

quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici
 possit reliquisti? Dicam enim verè, amicissimi homines, quod
 sentio: saepe ego doctos homines, quid dico saepe? immò non-
 nunquam, saepe enim qui potui, qui puer in forum venerim,
 neque inde unquam diutius quam quaestor abfuerim? sed ta-
 men audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctis-
 simos viros & in Asia istum ipsum Septimum Metrodorum,
 cum de his ipsis rebus disputaret; neque verò mihi quicquam co-
 piofus unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicen-
 di, quam iste hodie, esse versatus. quod si esset aliter, & ali-
 quid intelligerem ab Antonio praetermissum, non essem tam
 inurbanus, ac penè inhumanus, uti eo grauarer, quod vos ex-
 pere sentirem. Tum Sulpitius, An ergo, inquit, oblitus es,
 Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instru-
 mentum oratoris exponeret, tibi eius distinctionem, atque or-
 natum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permi-
 sit inquit, ut & partes faceret, & utram vellet, prior ipse su-
 meret? deinde si ego rectè intellexi, cum valde libenter audi-
 rem, mihi coniunctè est visus de utraq; re dicere. Ille verò, in-
 quit Cotta ornamenta orationis non attigit, neque eam lau-
 dem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur,
 inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum
 Caesar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit, est nobis, inquit,
 causa, cur te audire cupiamus, sin quod facilius, tibi causa non

est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cor-
 ta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere, sed vide ne
 quid Catulus attulerit religionis, opus hoc censorium est: id
 autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agi-
 te vero, ille inquit, ut vultis, sed nunc quidem quoniam id
 temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meri-
 diem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi for-
 te in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel
 si ipse post meridiem mallet, quam primum tamen audire vel-
 le dixerunt.

F I N I S.